

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

สัพพทานิ ฐมมทานิ ชินาติ

มกราคม ๒๕๕๔

การสร้างสรรคั้ประชาธิปไตย

© พระพรหมคุณนารณั้ (ป. อ. ปยุตโต)

ISBN

พิมพ์ครั้งแรก - สิงหาคม ๒๕๓๕

พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (เพิ่มเติม) - ธันวาคม ๒๕๕๐

พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ - มกราคม ๒๕๕๔

...๐๐๐ เล่ม

-

แบบปก: พระชัยยศ พุทธิวิโร

พิมพ์ที่ บริษัท

อนุโมทนา (โครงร่าง)

การสร้างสรรคประชาธิปไตย เป็นหนังสือค่อนข้างเก่า พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ จากนั้น ก็มีการพิมพ์แจกกันเรื่อยมา เช่น ท่านประธานรัฐสภาพิมพ์แจกในปี ๒๕๓๗ สถาบันพระปกเกล้าฯ พิมพ์เผยแพร่ในปี ๒๕๔๒ และในปี ๒๕๔๔ กรมวิชาการ ศธ. ได้พิมพ์เผยแพร่จำนวนมาก การพิมพ์ครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่ ๑๔

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑๒ เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๕๐ หนังสือเรื่องนี้ได้พิมพ์รวมเล่มกับเรื่อง “ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย” และเรื่อง “มองให้ลึก นึกให้ไกล” โดยตั้งชื่อรวมของหนังสือว่า *ประชาธิปไตย ไม่ยาก ถ้าอยากได้* และสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งได้พิมพ์ฉบับรวมเล่มนี้เป็นครั้งที่ ๒ เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๕๓ แต่ตั้งชื่อใหม่ว่า *ประชาธิปไตย จริงแท้...คือแค่นั้น*

ขออนุโมทนาท่านผู้มีน้ำใจกุศล และท่านที่ร่วมศรัทธา ซึ่งได้บำเพ็ญธรรมทานเพื่อความเจริญธรรมเจริญปัญญาของประชาชนในวาระนี้ หวังว่า ธรรมทานที่ได้บำเพ็ญแล้ว จักเป็นปัจจัยเกื้อหนุนความเจริญแพร่หลายแห่งกุศลธรรม ที่จะเป็นหลักนำประเทศชาติให้พัฒนาไปในวิถีทางที่ถูกต้อง เพื่ออำนวยประโยชน์สุขอันไพศาลให้พสกนิกรแก่ชีวิตและสังคม สืบต่อไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑ มกราคม ๒๕๕๔

สารบัญ

อนุโมทนา

ก

การสร้างสรรคประชาธิปไตย

๑

นำรื่อง

๑

ทำบุญอุทิศ แก่ผู้เสียชีวิตเพื่อประชาธิปไตย

๑

๑. ประชาธิปไตย ไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน

๑

รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

๑

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีดุลยภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

๑๓

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล

๑๑

สิทธิต้องมากับหน้าที่

๒๓

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

๒๗

มีเสรีภาพทั้งภายนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

๓๑

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือธงนำหน้าของประชาธิปไตย

๓๑

๒. ประชาธิปไตย จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย

๑๕

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แกธรรม

๑๕

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

๕๓

จะเรียกร่องประชาธิปไตย ต้องเรียกร่องให้สร้างสรรค

๕๘

๓. ประชาธิปไตย จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่	๖๒
ประชาธิปไตยอเมริกัน จะคับขันเพราะขาดเอกภาพ	๖๒
ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด ถ้าไม่มีภราดรภาพ	๖๗
ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ	๗๒
สมภาพและเสรีภาพจะไปดี บนเวทีแห่งเอก็ภาพ	๗๗
สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไม่ดี	
เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี	๗๙
มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ	
เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข	๘๒
ความเสมอภาคพื้นฐาน	
คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา	๘๖
ฟังเขาว่า ประชาธิปไตยคุ่มหีมาอยู่แสนไกล	
แต่พอได้เห็นตัวแท้ ก็แค่อยูใกล้ๆ เอาติดตัวไปได้จับปล้น	๙๑
มูวท: Americanism	๙๘

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย*

นำเรื่อง

วันนี้ อาตมาภาพในนามของพระสงฆ์ ทั้งที่อยู่ประจำวัดชิทธรรมปทีป นครนิวยอร์กนี้ และพระสงฆ์อาคันตุกะ ที่เดินทางมาจากเมืองไทย ขออนุโมทนาโยมญาติมิตร ที่ได้มาทำบุญถวายภัตตาหารโดยพร้อมเพรียงกัน

การทำบุญพลวันนี้ ปรากรมเหตุ ๒ ประการ เรียกได้ว่ามี ๒ คณะ

คณะหนึ่ง คือทางวัด อันได้แก่กรรมการวัด ได้ปวารณาเรื่องราวเหตุการณ์ในเมืองไทย ที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ซึ่งเป็นเรื่องของการเรียกร้องประชาธิปไตย และในเหตุการณ์นั้นได้มีผู้เสียชีวิตเนื่องจากการกระทำที่รุนแรง ซึ่งยังไม่ทราบจำนวนแน่นอน ญาติโยมชาวไทยในต่างแดน ที่นครนิวยอร์กนี้ มีน้ำใจระลึกถึงท่านเหล่านั้น โดยมองเห็นว่าเป็นการสิ้นชีวิตไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประชาธิปไตยในประเทศไทย ก็เลยมาทำบุญอุทิศกุศลให้

อีกคณะหนึ่ง คือมิตรสหาย ระลึกถึงเพื่อนที่เดินทางไปในทวีปยุโรป แล้วได้ไปสิ้นชีวิตระหว่างเดินทาง ในฐานะที่เป็นเพื่อนใกล้ชิด เมื่อระลึกถึง

* ธรรมกถา ในพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย ในประเทศไทย เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ แสดงที่วัดชิทธรรมปทีป นครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ๖ มิถุนายน ๒๕๓๕ (ได้เกล่าสำนวนและแทรกเพิ่มความบางตอนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น)

คุณความดีของท่านที่จากไป ก็เลยมาทำบุญอุทิศกุศลให้

แม้จะเป็น ๒ คณะ แต่รวมแล้วก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
คือเป็นเรื่องของการอุทิศกุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว

ในส่วนของเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมนั้น เท่าที่เดินทางผ่านเห็นมา
รู้สึกว่พี่น้องชาวไทยในต่างแดน ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา นี้ ต่างก็มีความ
ห่วงใยต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นในเมืองไทยกันทั่วไป นอกจากติดตามข่าว
คราวแล้ว ก็มีการแสดงออกอื่นๆ ด้วย ดังเช่นที่เมืองนิวยอร์กนี้ และที่
ผ่านมาแล้ว ที่เมือง Los Angeles หรือเรียกกันสั้นๆ ว่า แอลเอ ได้มีการ
จัดพิธีบำเพ็ญกุศล สวดอภิธรรมอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตถึง ๗ วันติดต่อกัน

ทำบุญอุทิศ แก่ผู้เสียชีวิตเพื่อประชาธิปไตย

การทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ว่าตามหลักคำสอนของ
พระพุทธเจ้า เราทำโดยมีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ กล่าวคือ

ประการที่ ๑ เป็นวัตถุประสงค์ที่ยกขึ้นมาพูดถึงกันเด่นชัด ได้แก่
การอุทิศกุศล ให้แก่ท่านที่วายชนม์ไปแล้ว

ประการที่ ๒ เป็นการบำเพ็ญสิ่งทีเรียกว่าญาติธรรม กล่าวคือธรรม
หรือหน้าที่ของญาติมิตรต่อท่านผู้ล่วงลับจากไป สำหรับคนที่เสียชีวิตใน
เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ก็สัมพันธ์กันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมชาติ

เมื่อมีความสัมพันธ์กันอย่างนี้ เราก็มีหน้าที่ต่อกัน ในยามอยู่เป็น
ปกติสุข ก็คบหาสมาคมมีความสุขรื่นเริงสนุกสนานด้วยกัน ยามมีทุกข์ก็
เผชิญและร่วมกันแก้ไข เรียกว่า **ร่วมสุขร่วมทุกข์** แต่เมื่อท่านล่วงลับไป
ไม่มีชีวิตอยู่แล้ว เราจะทำอย่างนั้นอีกก็ไม่ได้ มีทางเดียวทีจะทำได้ ก็คือ
การทำบุญอุทิศกุศลให้

เมื่อมาทำบุญให้อย่างนี้ ก็เรียกว่าทำหน้าที่ของญาติมิตร ถ้าญาติมิตรไม่ทำหน้าที่ให้ ก็คงไม่มีใครมาระลึกถึง ผู้ล่วงลับก็เลยไม่มีใครเอาใจใส่ เพราะฉะนั้น การที่เรามาทำบุญให้นี้ จึงเรียกว่าเป็นการทำหน้าที่ของญาติมิตรผู้ยังอยู่ ต่อญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

ประการที่ ๓ ท่านว่าเป็นการบูชาคุณของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการมองที่ผู้จากไปว่าได้รับน้ำใจเหลียวแล

ทำไมจึงเรียกว่าเป็นการ “บูชาคุณ”?

“บูชา” นั้นแปลว่า การยกย่อง เทิดทูน ให้เกียรติ อย่างน้อยก็เป็น การแสดงน้ำใจเคารพนับถือ

หมายความว่า คนที่มีชีวิตอยู่นี้ มีน้ำใจ เมื่อระลึกถึงคนที่ล่วงลับไปแล้ว ก็ไม่ทอดทิ้งนิ่งเฉย แต่ช่วยกันชวนขวยจัดพิธี หรือทำการที่เป็นการประกาศยกย่องเชิดชูคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นให้ปรากฏ

การที่เรามาทำบุญอย่างนี้ เท่ากับเป็นการบอกแจ้งให้ผู้อื่นหรือผู้คนที่ทั้งหลายรู้ว่า คนที่ล่วงลับไปแล้วนี้จะต้องมีความดีที่ได้ทำไว้ต่อเราโดยส่วนตัวก็ตาม ต่อส่วนรวมก็ตาม เราเห็นคุณความดีของเขาแล้ว จึงมาชวนขวยทำการแสดงออก ถ้าคนที่สิ้นชีวิตไปนั้นไม่มีความดีอยู่ในจิตสำนึกของผู้ใดเลย แล้วจะมีใครมาระลึกถึงและทำอะไรให้ ก็อาจจะล่วงลับหายสูญไปเปล่า

อันนี้คือการที่เราไม่ได้ทอดทิ้งท่านที่จากไป แต่มีน้ำใจระลึกถึงความดีของท่าน จึงได้มาทำพิธีอย่างนี้

เป็นอันว่า การทำพิธีอุทิศกุศลนี้ เป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านที่ล่วงลับไปแล้ว โดยบอกให้รู้ว่าท่านผู้นี้เป็นญาติเป็นมิตรของข้าพเจ้า หรือเป็นผู้มีคุณความดีที่เคยทำไว้ต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าระลึกถึงจึงได้มาแสดงออก

ยิ่งถ้าเป็นคนที่ได้ทำความดีมีคุณค่าเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม การทำพิธีอุทิศกุศลนี้ก็เป็นกรบุญซาเหตุทุนและยกย่องเชิดชูให้ปรากฏ เพื่อเป็นแบบอย่างต่อไปภายหน้า เพื่ออนุชนหรือคนอื่นที่เกิดตามมาจะได้ระลึกถึงแล้วชวนกันทำความดีอย่างนั้นต่อไป

ประกการที่ ๔ เป็นการถวายกำลังหรือให้กำลังแก่พระสงฆ์ ผู้ทำหน้าที่ประกาศธรรม สืบต่ออายุพระศาสนา

ในเวลาทีเญาติโยมทำบุญอุทิศกุศลกันนั้น ก็มาเลี้ยงพระถวายภัตตาหารเป็นต้น ตลอดจนถวายวัตถุสิ่งของแก่พระสงฆ์ดังที่เรียกว่าถวายไทยธรรม หรือถวายปัจจัย ๔

พระสงฆ์นั้นอยู่ได้ด้วยอาศัยปัจจัย ๔ ทีเญาติโยมถวาย แล้วก็มีชีวิตและมีกำลังที่จะปฏิบัติศาสนกิจ คือทำหน้าที่ของท่าน ซึ่งเป็นกิจการงานทางพระศาสนา ทีจะทาให้พระศาสนาอยู่ได้ โดยเฉพาะทีสำคัญยิ่ง คือการศึกษเล่าเรียนและเผยแผ่ประกาศธรรม ให้ประชาชนรู้เข้าใจความจริงและความถูกต้องดังมั้งทลย สั่งสอนคนให้รักษารธรรม ทำความดีกันสืบต่อไป รวมทั้งความดีอย่างทีผู้ล่งลับได้ทำไว้ ทีเรามาทำพิธียกย่องบูชากันอยู่นี้ จนในทีสุดก็คือ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมมั้งหมด

เมื่อญาติโยมมาทำบุญ ช่วยถวายกำลังแก่พระสงฆ์ให้ท่านสามารถทำศาสนกิจอย่างนี้ ก็เป็นการบำรุงพระศาสนาและรักษารธรรมไปด้วย ญาติโยมทีมาทำบุญจึงชื่อว่าได้มีส่วนร่วมในการสืบต่ออายุพระศาสนา และดำรงรักษารธรรมสืบต่อไป

ประกการสุดท้าย ก็เข้ามาถึงตัวเอง เราทำบุญให้แก่ผู้ล่งลับไป ยกย่องบูชาคนทำความดีบ้าง ถวายทานช่วยพระสงฆ์ให้มีกำลังบ้าง บำรุงพระศาสนาบ้าง นั้นเรามองว่าเป็นการให้แก่ผู้หนึ่งผู้นี้ เป็นบุญคุณอื่นนอกตัว แต่

ในที่สุดแล้วก็มาถึงตัวเอง

เมื่อเราทำบุญอุทิศกุศลนั้น ก็คือตัวเราเองนี่แหละเป็นผู้ที่ได้ทำบุญ
ได้ทำความดีทุกอย่างนั้นให้เกิดขึ้น ตัวเราก็เจริญองกามพัฒนาขึ้นใน
ความดีงามด้านต่างๆ ได้ทำจิตใจของตนเองให้อยู่ในธรรม มีความสงบ
โน้มโน้มไปในความดีงาม เช่นมีเมตตากรุณาต่อท่านที่ล่วงลับไป มีศรัทธา
เชื่อมั่นในการทำกรรมดี มีความร่าเริงเบิกบานอิมใจในการที่ได้ทำสิ่งที่ดีมี
คุณค่า จิตใจสงบ ผ่องใส ได้เรียนรู้เรื่องราว เกิดความเข้าใจ ได้ปัญญา
มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนเข้าใจโลกและชีวิตตามความ
เป็นจริง มองเห็นทางที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้องยิ่ง
ขึ้น นี่แหละ ผลสุดท้ายก็มารวมลงที่ตัวเราเอง คือที่ทุกท่านซึ่งเป็นผู้ได้ทำบุญ

เมื่อมาทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับจากไปอย่างนี้ ขอให้ได้ตามวัตถุประสงค์
ประสงค์ ๕ ประการที่กล่าวมา ถ้าเป็นไปทั้ง ๕ ประการนี้ก็ถือว่าได้ครบถ้วน
ทุกท่านสามารถเชื่อมั่นนี้เป็นหลักในการสำรวจตัวเอง เวลาเรามาทำบุญอุทิศ
กุศลแก่ใคร ก็พยายามให้ได้ครบทั้ง ๕ ประการนี้ และหวังว่า วันนี้ โยม
ญาติมิตรทุกท่านคงได้บำเพ็ญกุศลครบตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๕ ประการ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ญาติโยมทำบุญวันนี้ด้วยความระลึกถึง
ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะกรรมกรการวัด ได้ระลึกถึงเหตุการณ์เดือน
พฤษภาคมในประเทศไทย ที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นถึงกับมีการเสียชีวิตกัน
เนื่องจากการเรียกร้องประชาธิปไตย

เป็นการระลึกถึง โดยคิดหรือหวังว่า การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้น
คงจะไม่สูญเปล่า แต่จะเป็นส่วนที่ช่วยให้ประชาธิปไตยในประเทศไทยได้
เจริญก้าวหน้าต่อไป

ประชาธิปไตย

ไม่ใช่แค่รูปร่าง แต่ต้องมีเนื้อใน

รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

ว่าที่จริง ในเหตุการณ์ครั้งนี้ ที่มีการชุมนุมกันนั้น ก็บอกว่า ต้องการเรียกร้องประชาธิปไตย เราคงไม่ได้มีเจตนาว่าจะให้มีการเสียชีวิตกันขึ้น

แต่เมื่อมีการเสียชีวิตขึ้นมาแล้ว ก็ควรจะคิดกันให้หนักยิ่งขึ้นว่า ทำอย่างไรเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ถึงกับมีการเสียชีวิตนี้ จะไม่เป็นเหตุการณ์หรือความสูญเสียที่ว่างเปล่า เลือนลอย แต่ให้เป็นสิ่งที่มีค่ามีประโยชน์ ไม่ให้ท่านที่ล่วงลับเสียชีวิตไปเปล่า

การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้นจะไม่เป็นของว่างเปล่าไร้ค่า ก็ต่อเมื่อคนที่อยู่ข้างหลังผู้ยังมีชีวิตอยู่นี้ ได้สืบต่อสิ่งดีงามที่จะทำให้ประชาธิปไตยได้รับการสร้างสรรค์และส่งเสริมสืบต่อไป ปัญหา

อยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะเกิดมีประชาธิปไตยสมตามวัตถุประสงค์ที่ดี
แท้จริง

ประชาธิปไตยที่เราพูดถึงกันนั้น โดยมากจะนึกถึงในเรื่อง
ของรูปแบบ รูปแบบที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นระบบ เช่นนึกกันว่า จะ
ต้องมีรัฐสภา จะต้องมีคนละรัฐมนตรี จะต้องมีศาลอะไรต่างๆ ที่เรา
เรียกว่าอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ นึกว่าต้องมี
จำนวนผู้แทนราษฎรเท่านี้เท่านี้ ฯลฯ

เรื่องรูปธรรมหรือรูปแบบนี้คิดกันมาก แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญ
มากซึ่งไม่ควรจะมองข้ามก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นสารธรรม

เนื้อหาสาระหรือสารธรรมของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นตัว
นามธรรมนี้ เป็นตัวเนื้อเป็นตัวแก่น ถ้าไม่มีเนื้อหา ไม่มีแก่นสารอยู่
แล้ว รูปแบบก็จะเป็นความหมาย

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการประชาธิปไตย จะต้องคิด
พิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปถึงเรื่องเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยด้วย
มิใช่จะนึกถึงเพียงแค่ว่ารูปแบบ ถ้าวนเวียนกันอยู่แต่ในเรื่องรูปแบบ
แล้ว ประชาธิปไตยก็คงจะเจริญก้าวหน้าไปด้วยดีไม่ได้

จริงอยู่ รูปแบบก็มีความสำคัญ สิ่งทั้งหลายต้องอาศัยรูปแบบ
แบบเป็นเครื่องห่อหุ้มรองรับหรือบรรจุไว้ เนื้อมะม่วงก็ต้องมีเปลือก
มะม่วง ถ้าไม่มีเปลือกมะม่วง เนื้อมะม่วงก็อยู่ให้เรารับประทานไม่
ได้ น้ำถ้าไม่มีแก้วช่วย เราก็รับประทานได้ยาก จะเอามืออวกินมัน
ก็ได้นิดหน่อย หรือจะเอาปากไปดื่มเลย ก็ยิ่งยุ่งยากลำบากมาก ก็

ต้องอาศัยแก้วอาศัยขวดบรรจุ น้ำ น้ำจึงจะอยู่ในสภาพซึ่งสะดวกที่จะดื่มกินได้เต็มตามวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้น เปลือกหรือเครื่องห่อหุ้มก็มีความสำคัญ

แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้ามีแต่เปลือก ไม่มีเนื้อ ก็ไม่มีประโยชน์ มีแต่แก้ว ไม่มีน้ำ แล้วขึ้นชมว่าเรามีแก้ว เสร็จแล้วไม่มีน้ำจะดื่ม ก็ไม่ได้ความ หรือมีแต่เปลือกมะม่วง ไม่มีเนื้อมะม่วง ก็แย่เลย ไม่รู้จะเอาเปลือกไว้ทำอะไร

เพราะฉะนั้น เนื้อหากับเปลือก หรือว่าสาระกับรูปแบบ ต้องคู่กัน จะมีแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ไม่สำเร็จความประสงค์ได้เต็มที่ แต่ตัวสิ่งที่เราประสงค์แท้จริง คือเนื้อหา ไม่ใช่รูปแบบ รูปแบบมีความหมายก็เพราะเป็นสิ่งที่ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา

ในเรื่องประชาธิปไตยนี่ก็เหมือนกัน ต้องมีทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ สิ่งที่เราชอบพิจารณามองเห็นกันมาก ก็คือเรื่องรูปแบบ ซึ่งเรายอมรับว่าสำคัญเหมือนกัน แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือทำอย่างไรจะให้รูปแบบนี้ทรงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระด้วย ให้เนื้อหามีอยู่ในรูปแบบ ไม่ใช่มีแต่รูปแบบหรือเปลือกกว้างที่ว่างเปล่า หรือแม้จะมี แต่เป็นเนื้อเนา เนื้อปลอม

จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องคิดกันให้หนักว่า เมื่อจะพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมองแค่รูปแบบ ต้องเข้าถึงเนื้อหาสาระให้ได้

การปกครองประชาธิปไตยนั้น มีเนื้อหาสาระของมัน และเนื้อหานั่นก็มีส่วนประกอบหลายอย่างหลายประการ

แม้ว่ารูปแบบจะมีความสำคัญเป็นรองจากเนื้อหา แต่ก็อย่ามองข้ามความสำคัญของมัน เพราะถ้ารูปแบบไม่ดีหรือไม่เหมาะสม ก็จะทำให้การไม่ได้ผล ไม่สะดวก ไม่คล่อง หรือมีปัญหาได้ จึงจะต้องเลือกหาหรือจัดทำทดลองจนปรับแต่งรูปแบบให้มีคุณภาพ และพอเหมาะพอดีที่จะใช้การให้ได้ผลดีที่สุดตามวัตถุประสงค์ด้วย

เมื่อมีน้ำแล้ว ภาชนะที่ใส่น้ำก็ต้องดีและเหมาะสมด้วย ไม่ต้องพูดถึงภาชนะที่รั่วหรือที่น้ำซึมได้ หรือภาชนะที่ใหญ่ไปหรือเล็กเกินไป แก้วผอมก้นเล็กก็อาจจะล้มหกแตกได้ง่าย แก้วเตี้ยวงกว้างมากก็ยกถือยาก คอยจะเอียง น้ำจะหกอยู่เรื่อย แก้วปากเล็กเกินไปหรือกว้างบานเกินไป ก็จ่อปากดื่มไม่สะดวก แก้วปากเล็กก้นลึก ก็ล้างทำความสะอาดยาก แก้วใส่น้ำร้อน อาจต้องใช้แก้วเนื้อพิเศษ และอาจจะต้องทำหูถือด้วย แก้วใช้ในที่สาธารณะ ใช้ชั่วคราว กับคนหลายๆ อาจต้องใช้แก้วพลาสติก หรือแก้วกระดาษ ก็จะเหมาะก็ได้

นอกจากมีเนื้อหาแล้ว จะต้องเลือกหาหรือจัดปรับรูปแบบให้บรรจุเนื้อหาไว้ได้ดีและใช้ให้ได้ผล เหมาะกับตนเองและวัตถุประสงค์ของตนด้วย ไม่ใช่เห็นเขามีอะไรดี ตัวชอบใจ ก็จะตามอย่างเลียนแบบลอกระบบเขามาเรื่อยๆ โดยจับไม่ถูกเนื้อหาสาระ และไม่รู้จักจัดปรับรูปแบบระบบให้เหมาะกับสภาพของตน

อย่าว่าแต่จะเอาใจใส่เรื่องเนื้อหาสาระ และจัดปรับรูปแบบให้เหมาะกับเนื้อหาและการใช้ประโยชน์เลย บางทีไปเอารูปแบบของเขามาทั้งดุ้น เลียนแบบเขาแล้ว ยังเอารูปแบบนั้นมาใช้อย่าง

ไม่สุจริต ใช้ผิดๆ ใช้ไม่เป็น หรือใช้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของมัน แก้วเขาทำสำหรับใส่น้ำกิน กลับเอามาใช้กินเหล้า ใส่น้ำโคลนสกาดกัน หรือได้แค่เอามาใส่ตู้ตั้งโชว์ หรือใช้ใส่น้ำกินนี่แหละ แต่ปล่อยให้สกปรกแข็งทิ้งหมักหมม ถ้าเป็นน้ำหวานหรือน้ำคั้น ผลไม้ กินแล้วก็ทิ้งร่วงทิ้งเสียไปเลย

เพียงแค่รูปแบบของเด็กน้อยอย่างแก้วน้ำ ก็ยังมีเรื่องที่ต้องคิดต้องทำมากมาย เพื่อให้ได้แก้วน้ำที่ดี ถ้าจะให้ดีรูปแบบที่ดีของประชาธิปไตยจะต้องพิจารณาและปฏิบัติด้วยการใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบเพียงไหน

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีคุณภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

ทีนี้ ในด้านเนื้อหา ขอบพูดถึงหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย

แต่ก่อนโน้น เรามีการปกครองชนิดที่ว่า มีบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีอำนาจเต็ม อาจจะเป็นพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่าพระราชา มีอำนาจปกครองตัดสินลงโทษทุกอย่าง ในสภาพอย่างนั้นเรามองคล้ายๆ กับว่าคนทั่วไปหรือประชาชนนี้ยังปกครองตัวเองไม่ได้ ก็เลยต้องมีบุคคลคนหนึ่งที่มีความเก่งกล้าสามารถมาช่วยปกครองจัดการให้คนอยู่กันได้สงบเรียบร้อย

ต่อมาเราเห็นว่า คนทั้งหลายน่าจะปกครองกันเองได้ โดยเฉพาะในเมื่อคนเหล่านั้นมีสติปัญญากันดีขึ้น มีความรู้ความเข้าใจ

สามารถคิดได้ด้วยตนเอง สามารถพิจารณาเหตุผล รู้จักแยกแยะ วิวินิจฉัยได้ว่า อะไรถูกอะไรผิด และควบคุมกันให้เว้นได้จากสิ่งที่ผิด และทำได้ในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ก็จึงคิดว่าควรจะปกครองกันเอง

การที่ประชาชนปกครองกันเองนี้ ก็คือหลักการของ ประชาธิปไตย

ในการที่ประชาชนจะปกครองกันเองนี้ ข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ แต่ละคนควรจะเป็นคนที่ปกครองตัวเองได้ ถ้าปกครองตัวเอง ไม่ได้ ก็มาปกครองกันเองไม่ได้

เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดให้ได้ความชัดเจน ก็ต้องให้ ความหมายว่า การปกครองแบบประชาธิปไตย คือการปกครองของ ประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้ เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเองได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของ ประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเอง

ตรงนี้สำคัญ คือเราจะต้องพัฒนาคนให้สามารถปกครองตนเองได้ ถ้าเขาไม่สามารถปกครองตนเองได้แล้ว การที่จะมาร่วมกันปกครองประเทศชาติที่รวมกันอยู่ ก็เป็นไปด้วยดีไม่ได้

จะยกตัวอย่างข้อหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นหลักของการปกครองตนเอง ในการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เรามีหลักการสำคัญ อย่างหนึ่งที่เรียกว่า “เสรีภาพ” และเสรีภาพนั้น ก็มีความหมายของ มันที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องชัดเจน

เสรีภาพ คืออะไร ความหมายเบื้องต้นตามตัวอักษร ก็คือความเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมากีดกันจำกัด

ตามความหมายนี้ คนจำนวนมากจะมองว่า เสรีภาพคือ การทำได้ตามใจตัว หรือว่า เสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ คนจำนวนมากเข้าใจว่าอย่างนี้ ในเมืองไทยนั้นคิดว่าคนไม่น้อยเลย เข้าใจอย่างนี้ แต่ขอให้โยมญาติมิตรพิจารณาว่าเป็นความเข้าใจที่ ถูกต้องหรือเปล่า

ถ้าเสรีภาพคือการทำได้อย่างที่ใจตัวชอบ คนที่มีความเข้าใจแค่นี้ จะปกครองตนเองได้ไหม

คนที่คิดว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ ปกครองตัวเองไม่ได้แน่ เพราะอะไร ก็จะทำอย่างใจตัวเอง

ถึงเวลาที่ควรจะเรียนหนังสือหรือทำงาน แต่ขี้เกียจ อยากจะนอน ก็ไปนอนเสีย ก็พาสีวิตของตัวเองไปไม่รอด

วางกฎจรรยากรกันไว้ แต่จะทำตามใจ ไม่เอาตามกฎ รถก็ติดขัดและเกิดอุบัติเหตุกันวุ่น คนที่เอาอะไรแน่ไม่ได้ จะพาสังคมให้พัฒนาไปได้ไม่ได้

อย่างนี้ก็พอเห็นกันได้ง่ายว่า คนที่เข้าใจเสรีภาพในความหมายอย่างนี้ จะปกครองกันเองให้ดีไม่ได้ ประชาธิปไตยไม่สำเร็จ

ไม่ว่าในประเทศไหนๆ แม้แต่ประเทศที่ว่ามีเสรีภาพมากที่สุด ก็ยอมให้มีเสรีภาพแบบทำตามชอบใจไม่ได้

หลักทั่วไปอย่างหนึ่ง ก็คือ ให้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์ทำ

สิ่งที่ดี และห้ามเสรีภาพในทางทำลายทำความชั่วเสียหาย เช่น จะค้นคว้าหาความรู้ได้เสรี แต่จะกินเหล้าเสรีไม่ได้

เพราะฉะนั้น ก็จึงมีคำจำกัดความหรือการให้ความหมายอีกอย่างหนึ่งของเสรีภาพ ซึ่งนิยมหรือชอบพูดกันมาก คือบอกว่า **เสรีภาพ** หมายถึง ความมีสิทธิที่จะทำอะไรจะพูดได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น หรือว่า พูดได้ ทำได้ ภายใต้เงื่อนไข ข้อกำหนด หรือความคุ้มครองของกฎหมาย พูดง่าย ๆ ว่า **เสรีภาพภายในขอบเขต**

อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นความหมายของตัวเองเพียงแต่บอกให้รู้ว่ เสรีภาพต้องม่ีขอบเขตเท่านั้นเอง ยังไม่ได้บอกให้รู้ถึงตัวเสรีภาพ

คนที่พูดอย่างนี้ บางทีก็ยังไม่เข้าใจเสรีภาพในความหมายว่ เป็นการทำได้ตามชอบใจเหมือนกัน เพียงแต่จะให้การทำได้ตามชอบใจนั้นอยู่ในขอบเขต

เมื่อมีขอบเขต ก็คือยังถูกจำกัด เมื่อยังถูกจำกัด ก็ยังไม่เสรีจริง เมื่อคิดกันอยู่แค่นั้น ก็ยังไม่เข้าถึงความหมายของเสรีภาพ

เสรีภาพคืออะไร พิจารณาได้หลายชั้น เราลองมาดูเนื้อหาสาระในทางธรรม

ธรรมะของพระพุทเจ้า เป็นธรรมะของคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง บุคคลที่บรรลุดุธรรมในพุทศาสนาสูงสุดแล้ว ท่านเรียกว่าเป็นเสรีชนหรือคนเสรีที่แท้จริง ถ้ายังไม่บรรลุดุธรรมก็ยังไม่

ไม่เสรี แต่จะเสรีได้เป็นขั้นๆ ถ้าเอาอย่างที่บอกเมื่อก็มาจัดด้วยก็คงจะเป็นทำนองที่จะว่าต่อไปนี่

เสรีภาพอย่างต่ำที่สุด คือเสรีภาพของคนที่เข้าใจว่าทำอะไรๆ ได้ตามชอบใจ

ต่อมาสูงขึ้นอีกหน่อย ก็คือคนที่บอกว่าทำได้ตามชอบใจ แต่ต้องมีขอบเขต แสดงว่ามีกรอบขึ้นมาหน่อย

ต่อจากนั้น ความหมายที่สูงขึ้นไป ซึ่งมีสาระในทางธรรมมากขึ้น จะเป็นความหมายแบบที่มีดุลยภาพหรือความสมดุลเกิดขึ้น กล่าวคือ มองว่าตัวเอานี้มีเสรีภาพ โดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งก็ใกล้เคียงกับเสรีภาพในกรอบหรือในขอบเขต แต่เป็นการมองโดยมีปัญญาเห็นเหตุผล และทำให้ไม่รู้สึกว่าคุณมีขอบเขตนั้นเป็นการบีบคั้นตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ที่จะทำให้เสรีภาพในความหมายที่ถูกต่อนั้นดำรงอยู่ได้

เสรีภาพของตนเองสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น เสรีภาพของเรามีอยู่คู่กับเสรีภาพของเขา เราจะต้องไม่ใช่เสรีภาพของตนในลักษณะที่เป็นการลิดรอนหรือทำลายเสรีภาพของผู้อื่น

เมื่อมีจิตสำนึกอย่างนี้ ก็นำไปสู่การที่จะไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น โดยยอมรับสิทธิของผู้อื่นด้วย แต่อันนี้ก็ยังคงเป็นการมองอย่างง่ายๆ ยังไม่ลึกซึ้ง

ความหมายอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึงความพร้อมที่จะให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย อันนี้สำคัญ คนที่จะ

ปกครองตนเองได้ จะต้องมึจิตสำนึกนี้ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึงความเป็นเสรีที่จะให้โอกาสแก่คนอื่นด้วย มิฉะนั้นเสรีภาพจะมีความหมายอยู่ที่ฉันเพียงด้านเดียว ไม่มีเสรีภาพแก่ผู้อื่น

เสรีภาพของตน กับเสรีภาพแก่ผู้อื่น จะต้องมีเป็นคู่กัน เมื่อมีเสรีภาพโดยมีการยอมให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย ก็เกิดดุลยภาพขึ้น

ถ้าพูดอีกสำนวนหนึ่ง เสรีภาพของตนที่มาเข้าคู่กับเสรีภาพของผู้อื่น โดยที่ต่างก็มีเสรีภาพด้วยกันเท่ากันนี้ จะทำให้เกิดความพอดีขึ้น เรียกว่าเสรีภาพที่ถูกจำกัดโดยสมภาพ หรือความเสมอภาคกัน ซึ่งเป็นความสมดุลหรือดุลยภาพอย่างหนึ่ง และเป็นลักษณะของทางสายกลาง (middle way) หรือวิถีแห่งความพอดี ฝรั่งบางคนเรียกว่า จุดกลางสาย (midway point) ที่ เสรีภาพถูกจำกัดด้วยสมภาพ และว่า ประชาธิปไตยอยู่ที่นี่*

คนที่จะเอาเสรีภาพแบบทำได้ตามชอบใจเต็มที่นั้น จะหาเสรีภาพที่เขาต้องการไม่พบเลย ไม่ว่าจะในที่ไหนๆ หรือถ้าเขาจะลองก็ไปไม่รอด ถ้าไม่ใช่ตัวเขาพับก็สังคัมพัง กลายเป็นอนาธิปไตยไป

แม้แต่ในสังคมที่ว่าชอบเสรีภาพที่สุด ภูมิใจตัวว่ามีเสรีภาพมากที่สุด พอมีเสรีภาพขึ้นมา ก็มีเครื่องจำกัดขอบเขตของเสรีภาพตามขึ้นมาด้วยทันที โดยเป็นกติกาสังคมเช่นกฎหมายบ้าง โดย

* คำกล่าวของ Louis Wasserman อังใน *Webster's Third New International Dictionary*, 1986 (คำว่า "democracy")

อนึ่ง สมภาพ หรือความเสมอภาคนี้ ถ้าจะให้มีความหมายที่มึนัยอันเป็นสาระแท้จริง ควรใช้คำว่า สมานภาพ (ดูอธิบายข้างหน้า)

ปฏิกริยาจากคนด้วยกันเป็นกรอบทางวัฒนธรรมบ้าง

อย่างในอเมริกา^๑ นี้ ว่ามีเสรีภาพมาก ก็มีกฎหมายจำกัดขอบเขตมาก แล้วก็มีวิธีแสดงปฏิกริยาระหว่างคนด้วยกันไว้คอยยับยั้ง จะบอกว่าเป็นบ้านของฉัน ฉันจะต่อเติมตรงนั้นตรงนี้ จะต่อท่อ^๒น้ำ จะเดินสายไฟใหม่ สนามหน้าบ้านฉันยังไม่มีเวลาตัด จะปล่อยรกบ้าง ก็เรื่องของฉัน พุดอย่างนั้นได้ แต่กฎหมายไม่ยอม จะต้องถูกดำเนินการ จะทำอะไรปล่อยปละละเลย ไปกระทบกระทั่งทำให้คนอื่นเดือดร้อน แม้โดยไม่ตั้งใจ เขาก็จะ “ซู” เอา (sue คือฟ้องเรียกค่าเสียหาย) จะทำอะไรๆ กลายเป็นต้องระวังตัวมาก ถ้าปรับใจไม่ได้ พัฒนาจิตใจขึ้นมาไม่ทัน ก็อยู่ไม่เป็นสุข

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเสรีภาพในความหมายที่พูดอยู่^๓นี้จะมีเนื้อหาสาระมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่ามีความหมายไม่สมบูรณ์อยู่นั้นแหละ จึงมาว่ากันเป็นขั้นๆ ลีกลงไปอีก

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล

มองต่อไป **เสรีภาพ** มีความหมายที่แยกเป็น ๒ ด้าน คือเสรีภาพที่จะเอา อย่างหนึ่ง กับเสรีภาพที่จะให้ อย่างหนึ่ง ทั้งการได้และการให้เป็นความหมายของเสรีภาพ

โดยมากคนจะมองในแง่ที่จะเอาจะได้ ไม่มองเสรีภาพในการให้ คนเรามีเสรีภาพในการให้ด้วย อย่างมองเสรีภาพในแง่ที่จะเอาจะได้^๔อย่างเดียว

เสรีภาพที่เป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพในการได้ กับเสรีภาพในการให้นี่เป็นอย่างไร มองในแง่ได้ก่อน เพราะคนเราชอบที่จะได้ แ่งที่จะต้องให้ เอาไว้ทีหลัง

ทีไ้ได้นั้นเป็นอย่างไร การมีเสรีภาพ ก็คือการที่เรามีโอกาสจะเข้าถึงผลประโยชน์ที่ตนจะพึงได้จากระบบการปกครองแบบนี้

ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์นี้ มีประโยชน์อะไรทีเราจะพึงได้ เมื่อเราอยู่ในสังคมนี้ เราก็ควรเข้าถึงประโยชน์นั้นด้วยโดยเสมอกันกับผู้อื่น ไม่ใช่ถูกกดไว้บีบไว้หรือถูกปิดกั้นไม่ให้ได้รับผลประโยชน์นั้น ถ้าบางคนหรือคนกลุ่มหนึ่งพวกหนึ่งเท่านั้นในสังคมนี้เข้าถึงประโยชน์นั้นได้ แต่คนอื่นเข้าถึงไม่ได้ อย่างนี้ก็เรียกว่าคนทั่วไปไม่มีเสรีภาพ

การที่มีเสรีภาพก็คือ แต่ละคนมีโอกาสที่จะเข้าถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นร่วมกัน โอกาสอย่างนี้ เรียกว่าโอกาสที่จะเสวยผล ซึ่งเป็นเรื่องของการได้

ทีนี้ในแง่ทีจะให้ ก็ต้องมีเสรีภาพด้วย การมีและได้ใช้โอกาสในการทีจะให้นี่เป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยในส่วนของเหตุ

เสรีภาพในการได้นั้น เป็นส่วนผล ก่อนจะได้ผลเราต้องทำเหตุ ถ้าไม่มีเสรีภาพในการให้ เสรีภาพในการได้ก็จะเป็นไปได้ยาก

เสรีภาพในการให้ทีเป็นด้านเหตุนี้เป็นอย่างไร หมายความว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เป็นการปกครองทีพยายาม

เปิดโอกาสให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคนออกไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์แก่สังคมให้มากที่สุด

การที่เรามีเสรีภาพ ก็คือการที่เรามีโอกาสแล้วก็สามารถนำเอาศักยภาพของเราไปทำประโยชน์ให้แก่สังคมของเรา ไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์

แต่ละคนนี้มีความสามารถ แต่ละคนนี้มีสติปัญญา แต่ถ้าเขาไม่มีเสรีภาพ ไม่สามารถพูด ไม่สามารถแสดงออก ไม่สามารถให้ความคิดเห็น เขาก็ไม่สามารถเอาสติปัญญาของตนไปช่วยสังคมได้ สังคมก็ไม่ได้ประโยชน์จากศักยภาพที่บุคคลนั้นๆ มีอยู่

การปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่มีเสรีภาพ จะมีลักษณะปิดกั้นสติปัญญาของมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็ไม่ให้โอกาสไม่รู้จักใช้ศักยภาพของมนุษย์ ทำให้ความสามารถที่คนแต่ละคนมีอยู่ ไม่เป็นประโยชน์แก่สังคมเท่าที่ควร

พอมีเสรีภาพแล้ว ความสามารถและสติปัญญาของแต่ละคนนั้น ก็มีโอกาสที่จะออกไปร่วมกันเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคม

การปกครองแบบประชาธิปไตยมีสาระสำคัญอยู่ตรงนี้ มันเป็นส่วนเหตุเลยก็เดียว ถ้าไม่มีสาระนี้แล้ว มัวแต่จะไปชื่นชมกับส่วนผลที่จะได้ ก็จะไม่มั่นคงยั่งยืน

ฉะนั้น ต้องมองเสรีภาพในส่วนเหตุนี้ให้หนัก คือมองว่า ทำอย่างไรจะให้ศักยภาพที่มีอยู่ของคนแต่ละคน ออกไปเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคมได้เต็มที่ อันนี้เป็นเสรีภาพในลักษณะของการให้

เสรีภาพส่วนนี้แหละที่คนมักจะมองข้าม การปกครองประชาธิปไตยมีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่เสรีภาพส่วนนี้ กล่าวคือ สังคมที่พัฒนาดีแล้วในประชาธิปไตย จะพยายามเปิดช่องทางที่จะมาเอาศักยภาพของคนแต่ละคนออกไปใช้ทำประโยชน์แก่สังคม ให้เต็มที่ ใครมีเท่าไร ก็ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้เท่านั้น ถ้าได้อย่างนี้เมื่อไร สังคมประชาธิปไตยก็จะพัฒนา จะก้าวหน้า

เวลาพูดถึงเสรีภาพ เรามักจะมองกันแค่ความหมายที่หนึ่ง คือเรื่องรูปแบบการแสดงออกที่เป็นการทำงานได้ตามชอบใจ

ถ้ามีฉะนั้น ก็อย่างที่สอง คือมองในแง่จะได้หรือเอาผลเท่านั้นเอง ไม่ได้นึกถึงการที่จะให้หรือทำเหตุขึ้นมา

แม้แต่ความมีส่วนร่วม หรือการเข้าไปมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งเป็นพฤติกรรมสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมประชาธิปไตย บางคนก็มองแต่ในแง่ที่จะได้จะเอา คือมองว่าฉันจะต้องมีส่วนร่วมที่จะได้ หรือพูดให้สั้นว่า ฉันจะต้องมีส่วนได้ด้วย มีอะไรเกิดขึ้นก็บอกว่า ฉันจะต้องได้ด้วยนะ

ถ้ามองอย่างนี้เรื่อย ประชาธิปไตยไปไม่รอด

ที่จริงนั้น *ความมีส่วนร่วม* เขาเน้นที่การเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ เอาส่วนที่ตนมี คือเอาศักยภาพของตนนั่นเอง เข้าไปช่วยเข้าไปเสริมเข้าไปร่วมมือกับผู้อื่น ในการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้เกิดขึ้น คือเน้นที่การให้นั่นเอง

การยอมให้ออกาสแก่ผู้อื่น ที่พูดถึงในตอนก่อน ก็เป็นลักษณะหนึ่งของเสรีภาพในการให้ด้วย ซึ่งจะต้องมีด้วยกันกับความมีส่วนร่วมและการร่วมมือ

ถ้ามองความหมายของเสรีภาพมาถึงขั้นนี้ ก็เรียกได้ว่าก้าวหน้าหรือพัฒนามาได้ไม่น้อย ในการที่จะเป็นประชาธิปไตย

เสรีภาพในการได้ เมื่อมีเสรีภาพในการให้เป็นต้นทุน ก็จะทำให้เกิดความสมดุล คือมีความพอดี ที่เป็นลักษณะของทางสายกลาง ทำให้มีประชาธิปไตยได้อย่างสมบูรณ์

สิทธิต้องมากับหน้าที่

คำสำคัญคำหนึ่ง ที่เป็นคำสามัญในระบบประชาธิปไตย ซึ่งมักพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่าเสรีภาพ ก็คือคำว่า “สิทธิ”

สิทธิ ท่านแปลว่า อำนาจอันชอบธรรม* โดยทั่วไปหมายถึงสิ่งที่บุคคลพึงมีพึงได้หรือควรจะทำได้ตามที่เขาต้องการ โดยที่เขา มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้

การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น เป็นลักษณะสำคัญที่แสดงถึงความมีเสรีภาพ และเสรีภาพที่สำคัญก็คือ การมีได้ทำได้ตามสิทธิ นั้น ดังนั้น คำว่าสิทธิและคำว่าเสรีภาพจึงมักพ่วงมาด้วยกัน จนบางที่เราก็ตกควบกันว่า **สิทธิเสรีภาพ** และในบางกรณีคำทั้งสองนี้ ก็ถูกใช้ปนกัน หรือสับสนกัน หรือไม่ก็ใช้แทนกันได้ไปเลย อย่างคน

* พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

อเมริกันทุกวันนี้ ที่ใช้คำว่า civil rights กับ civil liberties ปนๆ หรือแทนๆ กันไป โดยมีแง่ความหมายเฉียดๆ กัน

ด้วยเหตุที่ สิทธิเป็นตัวข้บ่งถึงการมีเสรีภาพ จะดูว่าประชาชนมีเสรีภาพหรือไม่แค่ไหน ก็มักดูกันที่การปฏิบัติในเรื่องสิทธินี้แหละ ดังนั้น สิทธิจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในระบอบประชาธิปไตย ถือกันเป็นเครื่องหมายหรือตราประทับของสังคมประชาธิปไตย จึงเป็นเรื่องที่ได้รับความเอาใจใส่มาก ต้องมีการบัญญัติกฎหมายต่างๆ ขึ้นมายืนยันเป็นหลักประกันสิทธิของประชาชน เริ่มตั้งแต่กฎหมายหลักหรือกฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญลงไปทีเดียว

(ในกรณีอย่างนี้ คำว่าสิทธิ กับคำว่าเสรีภาพ ก็ถูกใช้ปนๆ กันอีก บางที ตรงนี้ กฎหมายประเทศนี้ใช้ว่าสิทธิ แต่กฎหมายประเทศโน้นใช้ว่าเสรีภาพ ตรงนั้น ประเทศนี้ใช้ว่าเสรีภาพ ประเทศโน้นใช้ว่าสิทธิ)

โดยเฉพาะจะต้องรับประกันให้มีสิทธิ/เสรีภาพ พื้นฐานของพลเมือง เช่น สิทธิ/เสรีภาพในการพูดจาแสดงออก การเสนอข่าวสารข้อมูลและความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ การนับถือศาสนา การชุมนุม ตลอดจนสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน การได้รับโอกาสในการศึกษา การทำงาน การเดินทาง การดำรงชีวิต การใช้สิ่งสาธารณูปโภค และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกันตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม บางทีเราก็มีวุ่นวายกับเรื่องสิทธิและการที่จะมีเสรีภาพกันมากมาย จนซ้กจะหลงเพลิดเพลिनและลืมนไปว่า นอกจากเราจะต้องได้ต้องมีสิทธิและเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ รัฐ

จะต้องรับประกันให้เราได้ว่าเรามีอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว ตัวเราเองจะต้องทำอะไร เราจะต้องให้อะไรแก่รัฐ แก่ส่วนรวม แก่สังคม หรือแก่ประเทศชาติบ้าง และนี่ก็คือเรื่องของ “หน้าที่”

สิทธิ นั้นคู่กันกับ **หน้าที่** พลเมืองของประเทศประชาธิปไตยนั้น เมื่อมีสิทธิ ก็มีหน้าที่ด้วย เมื่อได้สิทธิ ก็ต้องทำหน้าที่ด้วย

สิทธิเป็นเรื่องของการที่จะได้ที่จะเอา ส่วนหน้าที่เป็นเรื่องของการที่จะให้ที่จะสละออกไป

พลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่จะทำการงานศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบสัมมาชีพของตนๆ มีหน้าที่ที่จะต้องทำต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อประเทศชาติของตน มีหน้าที่ที่จะต้องไปร่วมประชุมพิจารณาดำเนินกิจการของส่วนรวม ต้องบำรุงรักษาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณสมบัติ ต้องบำรุงรักษาธรรมชาติแวดล้อม ต้องรักษาระเบียบวินัย ต้องเคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์กติกาสังคม ต้องเสียภาษีอากร เป็นต้น

เมื่อประชาชนพลเมืองทำหน้าที่ให้แก่สังคมหรือรัฐตามสถานะของตนๆ สังคมหรือรัฐประชาธิปไตยที่ดี ก็มีสิ่งที่จะนำมาสสนองแก่สิทธิของประชาชนพลเมือง

ถ้าประชาชนพลเมืองไม่ช่วยกันทำเหตุ แล้วสังคมหรือรัฐจะเอาผลอะไรมาสนองความต้องการของประชาชนพลเมืองได้

ดังนั้น ถ้าจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ ก็อย่าลืมถาม หรือสำรวจตัวเองว่าได้ทำหน้าที่ของตนอยู่ด้วยดีหรือไม่ คือ ถ้าจะเรียกร้องสิทธิ ก็จะต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีด้วย

มองในทางย้อนกลับ ผู้ที่ทำหน้าที่ของตนถูกต้องเป็นอย่างดีนั้นแหละ จึงเป็นผู้ที่สมควรจะเรียกร่องหรืออ้างสิทธิ และสิทธิที่อ้างหรือเรียกร่องนั้น จะต้องนำไปใช้อย่างถูกต้องด้วย

ผู้ที่รู้จักหน้าที่พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนอยู่อย่างถูกต้องนั้นแหละ คือผู้ที่จะนำสิทธิไปใช้อย่างถูกต้อง

เพราะฉะนั้น สิทธิจะต้องมากับหน้าที่ และสิทธิเป็นสมบัติมีค่าอันน่าภูมิใจสำหรับผู้ทำหน้าที่

พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยควรสร้างจิตสำนึกในหน้าที่ถึงขั้นที่ยึดถือว่า สิทธิที่จะได้ทุกอย่าง มีมาพร้อมกับหน้าที่ที่จะต้องทำ ถ้ามองตนเองว่าการที่เราจะได้จะมีสิทธินี้ นั่น เราจะต้องทำอะไร หรือนึกถึงสิ่งที่ตนจะต้องทำต้องให้มากกว่านึกถึงสิ่งที่ตนจะได้จะเอา

ในประเทศอเมริกา นี้ มีวาทะหรือคำคมประโยคหนึ่ง ที่รู้จักกันทั่วไป ซึ่งเข้ากับเรื่องสิทธิและหน้าที่นี้ดี ถือว่าเป็นวาทะสำคัญที่ฟังรู้ฟังจำ ถึงกับมีการจัดเข้าเป็นสิ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมจะต้องรู้ คือคำกล่าวของประธานาธิบดี เคนเนดี ที่ว่า

อย่าถามว่าประเทศชาติจะทำอะไรให้ท่าน - (๗๓)

จงถามว่า ท่านจะทำอะไรให้แก่ประเทศชาติของท่าน *

* ('Ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country'.) คำกล่าวของจอห์น เอฟ. เคนเนดี ในพิธีปฏิญาณตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีอเมริกา พ.ศ. ๒๕๐๔ (ค.ศ. ๑๙๖๑) เช่น ใน *The Dictionary of Cultural Literacy*, 1991 และ *A First Dictionary of Cultural Literacy*, 1991

เรื่องสิทธิคู่กับหน้าที่นี้ ถึงแม้จะมีใช้เป็นสังขธรรม แต่ก็เป็นบททดสอบการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญอย่างในอเมริกา การเตือนจิตสำนึกในเรื่องหน้าที่เหนือสิทธิ หรืออย่างน้อยทำหน้าที่ให้สมแก่สิทธินี้ ในบางยุคก็มีการเน้นย้ำมาก ขอให้ดูคำปราศรัยเรื่อง "Americanism" ของประธานาธิบดี Theodore Roosevelt เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕ ที่ยกมาเพื่อประกอบความรู้ ทำยเรื่องนี้ (หน้า ๙๘)

นี่ก็คือการเตือนให้มีจิตสำนึกในการที่จะทำหน้าที่ มิใช่มี
แต่คิดจะเรียกร้องสิทธิ

เมื่อสิทธิมาคู่กับหน้าที่ ก็เป็นความสมดุลอย่างหนึ่ง
ระหว่างการได้กับการให้ หรือระหว่างการรับเอากับการสละออก
เมื่อเกิดภาวะสมดุลหรือดุลยภาพนี้แล้ว ก็เข้าสู่ทางสายกลางที่จะ
นำไปสู่ประชาธิปไตยที่ดี

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

อนึ่ง คำว่าหน้าที่นั้น มักจะพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่า
“ความรับผิดชอบ” จนบางทีเราพูดควบไปด้วยกันว่า หน้าที่และ
ความรับผิดชอบ หรือหน้าที่รับผิดชอบ คือนอกจากทำหน้าที่แล้ว
ก็จะต้องมีความรับผิดชอบด้วย

คำว่าสิทธิมาด้วยกันกับเสรีภาพ คำว่าหน้าที่มาด้วยกันกับ
ความรับผิดชอบ สิทธิคู่กับหน้าที่ ฉะนั้น เสรีภาพก็คู่กับความรับผิด
ชอบ ฉะนั้น และเมื่อเราพูดสองคำแรกควบกันว่า *สิทธิเสรีภาพ* เรา
ก็พูดสองคำหลังควบกันว่า *หน้าที่รับผิดชอบ*

เพราะฉะนั้น *สิทธิ* ต้องมากับ *หน้าที่* ฉะนั้น *เสรีภาพ* ก็ต้อง
มากับ *ความรับผิดชอบ* ฉะนั้น

เมื่อเสรีภาพมาคู่กับความรับผิดชอบ ก็หมายความว่า เรา
จะต้องใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ และต้องรับผิดชอบต่อ
การใช้เสรีภาพนั้นด้วย

ความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพนั้น อาจแบ่งอย่างคร่าวๆ ได้เป็น ๒ ช่วงตอน คือ รับผิดชอบต่อการที่ได้ทำหรือสิ่งได้แสดงออกไปแล้ว กับรับผิดชอบก่อนจะทำ ก่อนจะแสดงออก หรือแสดงออกอย่างมีความรับผิดชอบอยู่ในตัว

อย่างแรก เป็นความรับผิดชอบตามหลังการกระทำ คือเมื่อได้ใช้เสรีภาพของตนออกไปแล้ว จะมีผลเกิดขึ้นอย่างไร ก็รับผิดชอบต่อผลนั้น ถ้าเป็นผลร้าย หรือมีความเสียหายเกิดขึ้น ก็กล้ารับผิดชอบ ไม่ปิดความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบอย่างนี้ แม้จะดีกว่าไม่ยอมรับผิดชอบเสียเลย แต่ก็ยังไม่ดีจริง เพราะเป็นการรับผิดชอบในชั้นผล และผลของความรับผิดชอบก็จำกัดอยู่ที่ตนเอง ซึ่งอาจจะหายไปเสียแล้วสำหรับความหมายที่จะมีต่อส่วนรวมหรือสังคม แม้จะเป็นความรับผิดชอบที่แสดงถึงระดับของจิตใจที่มีคุณธรรม แต่ก็ยังไม่ใช่ความรับผิดชอบในระดับของความมีสติและการใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้นจึงจัดแบ่งออกได้ว่า พวกที่หนึ่ง คนที่เลวร้ายที่สุด ได้แก่คนพวกที่ไม่ยอมรับผิดชอบอะไรเลย สิ่งที่ต้องทำก็ไม่รับผิดชอบต่อที่จะทำ และแม้ตนจะได้ใช้เสรีภาพอย่างผิดหรือพลาด และทำให้ผลเสียหายเกิดขึ้น ก็ปิดความรับผิดชอบ ไม่ยอมรับผลที่จะตกถึงตน พวกที่สอง คนที่ดีกว่านั้น ได้แก่คนพวกที่ยอมรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการใช้เสรีภาพของตน

ส่วนคนที่มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาในระบบประชาธิปไตย ก็คือคนที่รับผิดชอบต่อตั้งแต่เริ่ม

ต้น ก่อนที่จะใช้เสรีภาพในการกระทำหรือแสดงอะไรออกไป เรียกว่า เป็นคนที่ใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ เขาใช้เสรีภาพด้วยความรู้ตระหนักว่าการแสดงออกหรือการกระทำของเขาจะก่อให้เกิดผลดีผลเสียอย่างไร และพยายามให้การแสดงออกหรือการกระทำนั้นเป็นไปอย่างถูกต้องก่อผลดีที่สุด

ดังนั้น นอกจากความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของเขาเอง ที่จะต้องทำให้ดีให้ถูกต้องเรียบร้อยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว การแสดงออกหรือการกระทำใดๆ ก็ตามทีปรากฏออกมาจากตัวบุคคลนั้น ย่อมเกิดจากการที่ได้ใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล ความถูกต้องชอบธรรม ผลดีผลเสียต่างๆ ด้วยความมุ่งหมายต่อความจริงความดีงาม และประโยชน์สุขเป็นอย่างดีแล้ว ว่าความคิดเห็น การตัดสินใจ การแสดงออก และการกระทำของตนจะไม่ก่อผลเสียหาย และจะเกิดผลสร้างสรรค์อย่างดีที่สุด

ขอยกตัวอย่าง เช่น เมื่อมีการให้แสดงความคิดเห็นกันเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ในฐานะที่เราเป็นคนหนึ่งในหมู่ประชาชน ซึ่งมีเสรีภาพที่จะพูดจาแสดงออกให้ความคิดเห็น ไม่ควรคิดเพียงว่าจะได้ใช้เสรีภาพในการแสดงออกไปๆ เท่านั้น

แต่ควรมีจิตสำนึกระลึกว่า เรื่องที่เขาเอามาให้เราพูดจาวิจารณ์แสดงความคิดเห็นนั้น เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับความเจริญ ความเสื่อมของสังคม หรืออาจจะถึงกับเกี่ยวกับความเป็นความตายของประเทศชาติ เราจะต้องให้ความคิดเห็นที่ประกอบด้วย ความมีสติรอบคอบ และใช้ปัญญาอย่างดีที่สุด อย่าให้กลายเป็น

การเอาความเป็นความตายของประเทศชาติมาเป็นของเล่นสนุก หรือเป็นเพียงเครื่องสนองความฮึกเหิม หรืออย่างที่เรียกว่า เฮฮากันมันๆ ไป

บางครั้ง เรื่องที่นักการเมืองหรือสื่อมวลชนเป็นต้นเอามาถามพวกเราชาวบ้านนั้น ก็เป็นเรื่องใหญ่มาก ซึ่งตามปกติ กว่าจะวินิจฉัยหรือตัดสินใจได้ เขาจะต้องให้คณะผู้เชี่ยวชาญ หรือคณะทำงานหลายๆ คนไปสืบค้น ประมวลข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล และข้อพิจารณาทางวิชาการกันก่อนนานเป็นเดือนเป็นปี

การที่เขามาถามความคิดเห็นของเรานั้น เราอาจจะให้แ่งมุมความรู้ความคิดเห็นที่ช่วยเสริมหรือประกอบเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่เราอย่าประมาท อย่าพูดพล่อยๆ เราจะต้องพูดจาวิจารณ์ให้ความคิดเห็นด้วยความสำนึกตระหนักในความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะนี่อาจจะเป็นความเป็นความตายของประเทศชาติ หรือของสังคมของเราทีเดียว

การมีความรับผิดชอบนั้น นอกจากทำให้การกระทำและการแสดงออกต่างๆ เป็นไปอย่างดีและมีผลดีแล้ว ยังให้ผลดีทางจิตใจหรือความรู้สึกภายใน และทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมสังคมด้วย

นั่นคือ คนที่มีความรับผิดชอบนั้น จะไม่รู้สึกลัวเสรีภาพที่อยู่ในขอบเขตอันสมควรตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นความบีบคั้นจำกัดอึดอัดคับข้องใจ เขาจะอยู่อย่างสบายใจและพอใจที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งหลาย และการใช้เสรีภาพของเขา

ก็จะไม่เป็นไปอย่างก้าวร่างกายรุกรานรบกวนเพื่อนบ้านหรือคนอื่น ๆ ทำให้อยู่กันโดยสงบเรียบร้อย

ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่พัฒนาจิตสำนึกในความรับผิดชอบ แม้แต่จะไปอยู่ในประเทศที่ถือกันว่ามีเสรีภาพมากที่สุดอย่างอเมริกา ก็ารู้สึกว่าเราถูกจำกัดเสรีภาพมากเกินไป จะทำอะไรแม้แต่กับของที่เป็นสมบัติของตัวเองก็ทำไม่ค่อยจะได้ มีกฎหมายห้ามและบังคับเต็มไปหมด

ถ้าว่าเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ บางคนอาจรู้สึกว่าประเทศแบบอเมริกา คนมีเสรีภาพ ถ้าไม่น้อยที่สุด ก็ต้องว่าน้อยอย่างยิ่ง นอกจากนั้น จะทำอะไรๆ ที่เราชอบใจ ก็ต้องคอยระวังระวัง เดียวเพื่อนบ้านจะร้องเรียน หรือคนอื่นเขาจะ “งู” ฟ้องเรียกค่าเสียหายเอา รู้สึกวุ่นวายอึดอัดใจไปหมด

เพราะฉะนั้น ยิ่งอยากได้อะไรก็มีเสรีภาพเท่าไร ก็ยิ่งต้องพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบตามขึ้นไปเท่านั้น

ถ้าการใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบเป็นตัวสมดุลแล้ว ก็จะมีพหุผลที่เป็นทางสายกลาง ซึ่งจะทำให้บรรลุจุดหมายของความเป็นประชาธิปไตยที่ดีที่สุด

มีเสรีภาพทั้งภายนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

นี่ต่อไป ยังมีเสรีภาพอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเสรีภาพในความหมายขั้นรากฐาน คือ การที่คนเราจะมีเสรีภาพแท้จริงภายนอกได้ เราจะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย คือ **จิตใจจะต้องเสรี**

เสรี ก็คือ เป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจที่จะมาชักจูงให้ผิดไปจากธรรม อำนาจที่จะมาครอบงำจิตใจให้หันเหเขวออกไปจากธรรม ก็คือกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหา มานะ ทิฐิ เมื่อกิเลสพวกนี้เข้ามาครอบงำจิตใจแล้วก็ทำให้เราไม่อยู่ในธรรม ทำให้เราเขวออกจากกรรม

พอจิตใจเขวออกจากกรรมไปแล้ว การแสดงออกภายนอกก็เขวหมด คือจะทำการเพื่อประโยชน์ส่วนตัวด้วยความโลภบ้าง ทำการด้วยความเกลียดชัง เคียดแค้นมุ่งจะทำลายเขาโดยโทสะบ้าง ทำการด้วยความลุ่มหลงมัวเมาโดยโมหะบ้าง

พอเสรีภาพถูกเจ้ากิเลสเหล่านี้ครอบงำ มันก็กลายเป็นการทำตามใจชอบ อย่างที่ว่าเมื่อกี้ แล้วความถูกต้องชอบธรรมจะไม่เกิดขึ้น แต่จะกลายเป็นการทำลายความชอบธรรม

เสรีภาพก่อผลร้าย กลายเป็นเครื่องมือที่จะทำลาย แม้กระทั่งทำลายเสรีภาพของผู้อื่น เพราะที่แท้จริงนั้น ในใจของเขาไม่มีเสรีภาพ ใจของเขาเป็นทาสของกิเลส ก่อนที่จะแสดงออกพูดออกมาว่า ฉันจะทำตามเสรีภาพของฉันนี้ เขาไม่รู้ตัวว่าที่จริงในใจของเขาเป็นทาสถูกกิเลสครอบงำบัญชาแล้ว

ในกรณีที่เป็นอย่างนี้ ถ้าเข้าไปมีส่วนร่วมที่จะให้ ก็กลายเป็นเอาโลภะ โทสะ โมหะเข้าไปร่วมกันหรือให้แก่กัน แทนที่จะเป็นการสร้างสรรค์ ก็เลยกลายเป็นการช่วยกันทำลาย

เพราะฉะนั้น ข้อสำคัญที่สุด ในใจจะต้องมีเสรีภาพ คือเสรีภาพจากกิเลส ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ หรือ

ค้นหา มานะ ทิฐิ

ค้นหา คือ ความอยากได้อะไรเอาเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์และสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (ใฝ่เสพ ใฝ่บริโภค)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญ หรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (ใฝ่อำนาจ ใฝ่อิทธิพล)

ทิฐิ คือ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความเห็นของตน ยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ทัศนคติ อุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริง ไม่ยอมรับฟังใคร (คลั่งลัทธินิยม อุดมการณ์คับแคบ)

กิเลสจำพวกเห็นแก่ตัว เอาตัวตนเป็นศูนย์กลาง ๓ อย่างนี้ มักเข้าครอบงำจิตใจ เป็นตัวบงการอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป ถ้าขาดสติเมื่อไร ก็จะอยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน ทำให้พฤติกรรมเสรีภาพเสียศูนย์ เลยกดูลไป กลายเป็นโทษ ก่อผลร้าย ทำลายประชาธิปไตย

เสรีภาพจะสัมฤทธิ์ผลให้เกิดประชาธิปไตยได้แท้จริง คนจะต้องใช้ปัญญาด้วยความเที่ยงธรรม ด้วยความสุจริตใจจริงๆ แต่ความสุจริตใจหรือความจริงใจในการใช้ปัญญานั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าใจถูกครอบงำด้วยกิเลส

ถ้าคนมีโลาะ โทสะ โมหะ ใช้ปัญญาคิดการ มันก็คิดเอาประโยชน์ให้แก่ตนบ้าง คิดทำลายเขาบ้าง คิดด้วยความลุ่มหลงมัวเมาบ้าง แล้วผลดีจะเกิดขึ้นแก่สังคมได้อย่างไร มันเป็นไปได้เพราะฉะนั้น จะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย

เสรีภาพระดับนี้ไม่ค่อยมีคนคิดถึง มีแต่บอกว่า ฉันคิดว่าอย่างนี้ ฉันจะต้องทำให้ได้ นี่เป็นเสรีภาพ แต่ไม่ได้ถามตัวเองว่าใจของตัวเองมีเสรีภาพแล้วหรือยัง อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

เพราะฉะนั้น ก่อนจะมีเสรีภาพภายนอกได้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องมืเสรีภาพในจิตใจเป็นฐาน อันนี้เป็นขั้นสุดท้าย

ด้วยเหตุนี้ในทางธรรมจึงถือว่า คนที่จะเป็นเสรีอย่างแท้จริง ก็คือคนที่บรรลุธรรมอย่างสูงสุด ก็คือพระอรหันต์ ซึ่งไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่ทำอะไรรเพื่อได้เพื่อเอาให้แก่ตัวเองเลย อย่างน้อยก็ไม่ทำการแสดงออกเพื่อหาผลประโยชน์แก่ตน ไม่ได้ทำอะไรด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งเพื่อทำลายใคร ไม่ได้ทำอะไรด้วยความลุ่มหลงมัวเมา เพราะฉะนั้น การแสดงออกของท่านจึงเป็นเสรีภาพที่แท้จริง เพราะเสรีทั้งใน เสรีทั้งนอก สอดคล้องกัน เป็นเสรีภาพตลอดสายครบถ้วนเต็มความหมาย

อันนี้แหละเป็นความหมายของเสรีภาพ ซึ่งมีหลายชั้น

เป็นอันว่า เราจะมองความหมายของเสรีภาพแค่ทำได้ตามขอบใจเท่านั้นไม่ได้ การมองอย่างนั้นเรียกว่าเป็นขั้นที่มีสติปัญญา น้อยที่สุด คือไม่ได้เรื่องเลย ต้องมองกันให้หลายๆ ชั้น จนกระทั่งถึง

เสรีภาพของจิตใจ อย่างที่ว่าพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว
จึงจะได้เสรีภาพที่แท้จริง

ที่นี้เสรีภาพในขั้นเต็มความหมายถึงภายในจิตใจนี้ ที่มันมี
ความสำคัญมาก ก็เพราะมันเกี่ยวโยงไปถึงการใช้ปัญญาที่ว่า พอ
เราพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ
เข้ามาครอบงำแล้ว ปัญญาของเราก็จะบริสุทธิ์ ผ่องใส สามารถใช้
วินิจฉัย คิดการ และวางแผนเป็นต้นอย่างเที่ยงธรรม

คนในสังคมประชาธิปไตยที่จะปกครองตนเองได้ และ
ปกครองกันเองได้นั้น จะต้องใช้ปัญญาให้มาก จะต้องใช้ความคิด
พิจารณาเหตุผล สิ่งที่จะทำหรือแสดงออกมาจะต้องเกิดจากปัญญา
เป็นไปด้วยความรู้เข้าใจ เช่นรู้เข้าใจข้อมูลของเรื่องราวอย่างชัดเจน
รู้เข้าใจในเหตุและสามารถหยั่งถึงผลในเรื่องนั้นๆ รู้เข้าใจเหตุปัจจัย
ว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยมาอย่างไรสืบสาวให้ได้ต้น
ตออย่างถูกต้อง ซึ่งจะต้องมีการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

การใช้ปัญญาอย่างจริงจังนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องย่ำให้มาก
เพราะการใช้หรือการแสดงออกของปัญญาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์นี้
แหละ คือการใช้เสรีภาพอย่างสูงสุด และเสรีภาพที่แท้จริงจะมีได้ก็
ต่อเมื่อมีการใช้ปัญญา คือการแสดงออกของเสรีภาพนั้นจะต้องอยู่
ภายใต้การควบคุมของปัญญา ซึ่งหมายถึงความรู้ความเข้าใจใน
ตัวความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้จริง

ไม่ใช่รู้เห็นแต่ผลประโยชน์ของตน หรือรู้เห็นหนทางที่จะ

กีดกันคนอื่น หรือไม่รู้ไม่คิดไม่เข้าใจอะไรเลย

เมื่อประชาชนจะปกครองตนเอง ประชาชนนั้นแต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกตัดสินใจ เขาจะต้องรับผิดชอบต่อผลการเลือกตัดสินใจของตน เขาจะต้องไม่เลือกตัดสินใจอะไร เพียงเพราะถูกใจ ไม่ถูกใจ หรือชอบใจไม่ชอบใจ หรือโดยปราศจากความรู้รู้ความคิด แต่ต้องพิจารณาว่าสิ่งที่เลือกหรือตัดสินใจนั้นถูกต้องหรือไม่ ชอบธรรมหรือไม่ เป็นไปเพื่อความดีงามความเจริญของงานและประโยชน์สุขร่วมกันหรือไม่ ซึ่งก็คือต้องมีปัญญาและใช้ปัญญา และปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องการพัฒนา

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงย้ำเน้นเรื่องการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อย้ำความสำคัญในเรื่องนี้ อาจจะต้องใช้คำว่า ต้องมีการใช้ปัญญาอย่างยวดยิ่ง

รูปแบบสำคัญในระบบประชาธิปไตย คือการที่ประชาชนแต่ละคนมาบอกแจ้งการเลือกหรือตัดสินใจของตนด้วยการออกเสียง หรือลงคะแนนเสียง อย่างที่เรียกว่ามาโหวตกัน แล้วประชาธิปไตยก็ถือเอาตามเสียงข้างมากของคนที่มาลงคะแนนนั้น

รูปแบบนี้จะมีความหมายและได้ผลจริง จนทำให้เกิดประชาธิปไตยที่ดี ก็ต่อเมื่อมันมีเนื้อหาสาระอยู่ข้างใน คือการที่คนผู้ออกเสียงนั้นมีสติปัญญาและเลือกตัดสินใจด้วยการใช้สติปัญญาอย่างแท้จริง ไม่อยู่ใต้การครอบงำของโลกะ โทสะ และโมหะ

คนโง่ร้อยละคนพันคนมาประชุมกัน โหวตว่าโลกนี้แบน ทั้งที่

ได้คะแนนเป็นเอกฉันท์ ยิ่งกว่าเสียงข้างมาก โลกก็หาได้แบนไปตามนั้นไม่

วิศวกรคนเดียวใช้ความรู้คำนวณอย่างถูกต้องว่าเสาคอนกรีตต้นเท่านี้ ใช้เหล็กขนาดเท่านี้ จะทานน้ำหนักอาคารใหญ่เท่าที่ต้องการไม่ได้ แต่คนหมู่นั้นต้องเอาให้ได้ ผลคืออาคารถล่มทะลาย

ฝูงลิงจะข้ามแม่น้ำ มีความเห็นร่วมกันว่า กระจสบูนู่นเบาดี ให้เอามามัดติดตัวจะได้ลอยน้ำข้ามไป เลยพากันตายทั้งหมด

เข้าทำนองที่ปราชญ์ฝรั่งคนหนึ่งพูดไว้ว่า อวิชชามหาชนคือหนทางมหาวินาศ

ครูคนหนึ่งอยากจะพักให้สบาย ไม่อยากสอน พอเข้าห้องเรียนก็บอกนักเรียนว่า เรามาใช้วิธีประชาธิปไตย มาโหวตกันนะว่าจะเรียนดีหรือเล่นดี นักเรียนเฮยกมือพร้อมให้เล่น ชั่วโมงไหนอยากไปพัก ครูก็ใช้วิธีนี้ได้ผลทุกที ครูก็สบาย นักเรียนก็สนุก แต่ผลการเรียนตกต่ำมาก

กรรมการวัดหนึ่งจะจัดงานวัด ประชุมกันพิจารณาเรื่องหามหรสพ เกิดมีข้อเสนอให้เลือกว่าจะมีหมอลำหรือระบำกึ่งเป็ ตกลงกันไม่ได้ เลยบอกว่าให้ชาวบ้านมาออกเสียงกันดู พอได้ยินว่าเป็นเรื่องจะมีมหรสพ พวกผู้ใหญ่ก็ไม่สนใจไม่มาออกเสียง มีแต่หนุ่มๆ มากันมาก พอขอคะแนนเสียง ระบำกึ่งเป็ก็ชนะด้วยคะแนนท่วมท้น เรื่องถึงสมภารต้องแก้ปัญหาด้วยความลำบากใจมาก (ลองเทียบกับไปเลือกตั้งด้วยเห็นแก่อำิสสินจ้าง!)

ในอดีต ณ นครสี่พีของพระเจ้าสุญชัย พระราชโอรสพระนามว่าเวสสันดรมีช้างเผือกชื่อว่าปัจฉยนาค ซึ่งมีกิตติศัพท์เลื่องลือว่าเป็นช้างมงคล ชับขึ้นไปไหนก็ทำให้ฝนตกชุ่มฉ่ำอุดมสมบูรณ์

พระราชทานแห่งแคว้นกลิงคะ ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจ ทรงส่งราชทูตมาขอพระราชทานช้างปัจฉยนาคนั้น โดยอ้างว่าแผ่นดินของพระองค์เกิดฝนแล้ง จะขอช้างนั้นไปทำให้ฝนตก เจ้าชายเวสสันดรได้พระราชทานช้างเผือกมงคลนั้นไป เป็นเหตุให้ประชาราชนโกรธแค้นมาก ถึงกับมีมติให้พระเจ้าสุญชัยเนรเทศเจ้าชายเวสสันดรเสีย พระเวสสันดรจึงต้องออกเดินป่าตามเรื่องในมหาเวสสันดรชาดก

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงยอมสละดินแดนไทยแถบตะวันออกของแม่น้ำโขง แคว้นหลวงพระบาง และจังหวัดพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโคกพน ให้แก่ฝรั่งเศส และยกดินแดนไทยในแหลมมลายูให้แก่อังกฤษที่มาคุกคาม

เวลานั้น ถ้าถามเสียงข้างมากซึ่งกำลังโกรธแค้นกันเป็นอย่างยิ่ง ก็ยอมว่าให้รบกับฝรั่งเศสและอังกฤษ และถ้าเป็นเช่นนั้นประเทศไทยก็คงไม่พินตกเป็นอาณานิคมของสองชาติตะวันตกนั้น เช่นเดียวกับประเทศพม่าเป็นต้น

มิใช่เฉพาะอวิชาหรือโมหะเท่านั้น ที่จะนำมหาชนไปสู่ความพินาศ การเลือกตัดสินใจด้วยโลภะ และโทสะ ก็พาประชาชนไปสู่หายนะได้เช่นเดียวกัน

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือธำมณีหน้าของประชาธิปไตย

ในระบบประชาธิปไตยนั้น ถือว่าเสียงประชาชนเป็นใหญ่ และเสียงประชาชนนั้นเป็นเสียงสวรรค์

ถ้าเราไม่ต้องการให้เสียงสวรรค์ กลายเป็นเสียงนรก ก็ต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ดี โดยพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพ ด้วยการพัฒนาปัญญา ให้สามารถเลือกตัดสินใจด้วยการใช้ปัญญา อย่างยอดเยี่ยม ให้เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ ไม่เลือกตัดสินใจหรือทำการใด เพราะเห็นแก่จะได้ผลประโยชน์ส่วนตัว โดยมุ่งหาอำนาจความยิ่งใหญ่ หรือด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งทำลายใคร หรือโดยไร้ความรู้ความคิดไม่มีวิจารณ์ญาณ

ก่อนจะใช้ปัญญาเลือกตัดสินใจหรือทำการใดให้ได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่จะใช้ จะมีปัญญาได้ ก็ต้องรู้จักใช้และหมั่นพัฒนาปัญญา

นอกจากแสวงหาความรู้อยู่เสมอแล้ว เมื่อได้เห็นได้อ่าน หรือได้ฟังข่าวสารข้อมูล ก็อย่าตื่นตูมเชื่อง่าย รู้จักพิจารณาว่าอะไรเป็นสาระ อะไรไม่เป็นสาระ และเลือกสนใจสิ่งที่เป็นสาระ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการป้องกันความเสื่อม และเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตพัฒนาชุมชนหรือสังคมของตน

เมื่อรับข่าวสารข้อมูลใด จะได้ฟังได้อ่านก็ตาม ถ้าจะจับจุด

สนใจ ก็ถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นรับกระทบ ที่จะไปสืบสาวหารายละเอียดที่แท้และวิเคราะห์หาความจริงต่อไป อย่างน้อยก็ไตร่ตรองพิจารณานานๆ หลายๆ แง่มุม อย่าด่วนตัดสินอะไรง่ายนัก โดยเฉพาะข่าวตื่นตื่น และเรื่องทำนองโฆษณา ควรตั้งข้อสงสัยไว้ก่อน

ว่ากันว่า คนไทยเรานี้ เป็นคนชอบสนุกสนาน ถ้าจะฟังอะไรชมรายการอะไร ก็ต้องเป็นเรื่องตื่นตื่น หรือเป็นประเภทเฮฮา วาทะ ฟังแล้วก็เฮฮาสนุกสนาน ได้สะใจหน้าใจกันไป แต่ถ้าเป็นรายการประเภทความรู้เนื้อหาสาระจริงๆ ก็ไม่ชอบ

ถ้าจะพัฒนาปัญญากัน ก็ต้องยอมฟังยอมชมรายการเนื้อหาสาระบ้าง

ส่วนสำหรับเรื่องเฮฮา วาทะนั้น ก็ชมได้ฟังได้ แต่อย่าเอาแค่เฮฮาสนุกสนานอย่างเดียว ถ้าได้แค่นั้นก็พัฒนาปัญญายาก จะต้องไม่ใช่แค่ฟังและคล้อยไปตามเขาว่าอย่างเดียว

นอกจากสนุกสนานเฮฮาแล้ว ควรจะใช้ปัญญาของตนคิดพิจารณาเรื่องที่เขาว่านั้นไปด้วย คิดพิจารณาในแง่มุมอื่นๆ บ้าง และถ้าเป็นเรื่องสำคัญ อย่าหยุดแค่ชมรายการเท่านั้น เอาไปคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผลมองอีกทีให้รอบด้าน ถ้าทำบ่อยๆ เป็นนิสัย ก็พัฒนาปัญญาขึ้นไปได้เรื่อยๆ

คำพูดที่ดีนั้น ทางพระเรียกว่า วาจาสุภาสิต วาจาหรือคำพูดที่ดีนี้มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นความจริง ไม่ใช่คำเท็จ ไม่โกหก หลอกลวง มีเหตุผล ไม่เลือนลอยเพื่อเจ้า ไม่เหลวไหลไร้สาระ เป็น

ประโยชน์ เป็นเชิงสร้างสรรค์ ไม่เป็นโทษก่อความเสียหาย สุขภาพ ไม่หยาบคาย พูดอย่างมีน้ำใจหรือพูดด้วยน้ำใจปรารถนาดี เป็นคำ สมานสามัคคี หรือส่งเสริมให้คนร่วมมือกัน ไม่ส่อเสียด ก่อความ แดกแยก หรือชวนทะเลาะวิวาท

นอกจากนั้นยังมีลักษณะปลีกย่อยอื่นๆ ประกอบอีก เช่น พูดถูกกาลถูกเวลา พูดพอประมาณ พูดมีขอบเขต ไม่เรื่อยเปื่อย ไม่มากไปเกินไป เป็นต้น และในแง่ของความได้ผล ก็มีทำนองหรือ ลักษณะการพูดที่ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งชัดเจน ชาบซึ่งจูงใจ ทำให้เกิดกำลังใจ และนำความร่าเริงเบิกบานใจ

เมื่อไปฟังใครพูด ก็ใช้หลักเกณฑ์นี้พิจารณาดู เช่นว่า เขา พูดถูกต้อง เป็นความจริง เป็นเหตุเป็นผล มีประโยชน์หรือไม่ เป็นต้น และไม่ลืมมองดูในแง่แรงจูงใจด้วยว่า เขาพูดจากปัญญา บริสุทธิ์จริงใจ ไม่พูดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง และไม่ พูดโดยมุ่งปลุกเร้าผู้ฟังให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ แล้วจับเอาสาระ มาคิดพิจารณาให้ได้ปัญญา และแนวทางทำสิ่งที่ดีงามเป็นคุณ ประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ถ้าจะเลือกจะตัดสินใจเชื่ออะไร ก็ต้องรู้ความจริงในเรื่อง นั้น และไม่ใช่ว่ารู้ความจริงเท่านั้น ต้องรู้จริงด้วย ควรจะถามตัวเอง ก่อนว่า เรื่องนี้และเหตุปัจจัยในเรื่องนี้เรารู้จริงหรือไม่ **ถ้ายังไม่รู้จริง ก็อย่าเพิ่งดังลงไป** ควรเผื่อใจไว้ก่อนบ้าง

คนจำนวนมากยังติดเพลีน ตลอดจนหลงใหล ชื่นชอบกับ การพูดแบบปลุกเร้ากิเลส ถ้าไม่ใช่เฮฮาวาตะ ก็ต้องเป็นประเภทปลุก

เร้าอารมณ์ ระดมโทสะ แล้วก็ตื่นเต้น ฮือฮาเกิดโลภะ โทสะ โมหะ คล้อยไปตาม เรื่องที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นสาระ ต้องใช้ความคิด พิจารณามาก ไม่เอา

ถ้ายังชอบตื่นเต้น ตื่นง่ายนั้ก ก็แสดงว่ายังตื่น ประชาธิปไตยจะยังไม่ถึงไหน ถ้าจะพัฒนาประชาธิปไตยก็ต้อง เข้าสู่วิถีแห่งปัญญา ต้องมุ่งความจริง มุ่งสาระ มุ่งประโยชน์ที่แท้ ด้วยการใช้ปัญญาอย่างยวดยิ่ง ไม่อ่อนแอ ท้อถอย เอาแต่ง่ายเข้าว่า

การใช้ปัญญาอย่างจริงจัง เป็นสาระสำคัญของประชาธิปไตย เพราะว่า เมื่อเราพ้นจากการครอบงำของกิเลสแล้ว เราจึงจะสามารถ ใช้ปัญญาได้อย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมและเต็มที่ การกระทำและการ แสดงออกที่เกิดจากการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบจริงจังและโดย บริสุทธิ์ใจเท่านั้น จึงจะได้สิ่งที้ถูกต้อง และเป็นผลดี

แล้วเราก้เอาปัญญาอย่างนี้แหละมาใช้ในการที้จะปกครอง กันเอง ในการที้จะจัดสรรอะไรต่างๆ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น ในที้สุดเสรีภาพก็หมุนมาบรรจบกับปัญญานี้เอง โดยจะต้องเป็นปัญญาของคนที้มีจิตใจที้เสรี คนที้ปกครองตนเองได้ ก็คือคนที้มีปัญญา โดยเป็นปัญญาที้มีเสรีภาพ ที้ไม่ถูก ครอบงำด้วยกิเลส ปัญญาจะเป็นตัวสื่อโยง ระหว่างพฤติกรรม เสรีภาพที้แสดงออกไปภายนอก กับจิตใจที้มีเสรีภาพอยู่ภายใน

เมื่อพฤติกรรมเสรีภาภายนอก ออกไปจากจิตใจที้เสรีภายใน หรือถูกควบคุมโดยจิตใจที้เสรีภายในแล้ว ก็เกิดความสมดุล เป็น

ดุลยภาพระหว่างเสรีภาพภายนอก กับเสรีภาพภายใน นี่คือเสรีภาพที่พอดีโดยสมบูรณ์ เป็นการเข้าถึงทางสายกลางที่แท้จริง

ดุลยภาพ ระหว่างพฤติกรรมเสรีภายนอก กับจิตใจเสรีภายในนี้ ไม่ใช่ภาวะหยุดนิ่ง แต่เป็นช่องทางสื่อสัมพันธ์ที่ปัญญาจะสามารถแล่นไหลทั้งไปและมา ทั้งเข้าและออก ได้อย่างแคล่วคล่องโปร่งโล่ง คือ

- จะใช้พฤติกรรมภายนอกในการแสวงหา หรือรับความรู้ ความเข้าใจเข้ามาสร้างสรรค์ปัญญา ก็จะได้ปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากอคติ เข้าถึงความจริง หรือ
- จะใช้ปัญญาคิดการใดที่จะแสดงออกไปทางพฤติกรรมภายนอก ก็เป็นไปในทางสร้างสรรค์และดีงามชอบธรรม เรียกว่า เสรีภาพที่เป็นทางผ่านของปัญญาที่แท้และบริสุทธิ์

ถ้าได้เพียงความหมายแค่นี้ ประชาธิปไตยก็ไปได้แล้วอะไรๆ อื่นก็เป็นส่วนประกอบ คนที่มีปัญญาอย่างนี้ มีเสรีภาพอย่างนี้ รู้จักปกครองตนเองได้อย่างนี้แล้ว ถ้าจะมาจัดสรรรูปแบบประชาธิปไตย มันก็จัดสรรได้รูปแบบที่ดีที่สุดที่มีความเที่ยงธรรม เป็นรูปแบบที่เลือกสรรแล้วด้วยความเข้าใจเหตุเข้าใจผล จัดปรับให้เหมาะแก่สังคมของตนเองเป็นอย่างดี

มีฉะนั้นก็จะได้แต่รูปแบบมาอย่างพรว่ำๆ มั่วๆ แล้วก็ทุ่มเถียงวุ่นวายกันอยู่กับเรื่องรูปแบบเรื่อยไป

เพราะฉะนั้น เราจะต้องสร้างสาระของประชาธิปไตยนี้ให้
ได้ คือว่า ในที่สุดแล้ว ประชาธิปไตยนั้น เป็นการปกครองกันด้วย
ปัญหา ของคนที่มีจิตใจเป็นเสรี

ปัญหาที่สำคัญคือปัญหาที่รู้ธรรม รู้ธรรมนั้นคืออะไร คือรู้
ความจริง รู้ความถูกต้อง รู้ความดีงาม หยั่งถึงเหตุผลที่แท้จริงนั่นเอง

หน้าที่ของปัญญาก็คือพาคนมาให้ถึงธรรม เมื่อปัญญาพา
คนมาถึงธรรม ให้คนเข้าถึงธรรม ปัญญาบรรจบกับธรรมแล้ว ก็ให้
คนอยู่กับธรรม และทำการตามธรรมนั้นต่อไป

นี่คือประชาธิปไตยที่บรรลุความมีแก่นสาร เพราะตั้งอยู่บน
ฐานของธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตย

จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย

ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่ธรรม

เราต้องยอมรับความจริงว่า เป็นธรรมดาของคนทั่วไป ที่เรียกว่าปุถุชน ซึ่งยังมีกิเลส ย่อมมีความถือตัว ถือศักดิ์ศรี ให้ความสำคัญแก่ตนเอง อยากให้ตนเป็นคนที่มีความหมาย อยากให้ตัวเด่น เป็นที่ยอมรับเชิดชู หรือมีอะไรเหนือกว่าผู้อื่น อย่างน้อยก็ไม่ให้ด้อย หรือถูกลดความสำคัญ ซึ่งเรียกว่ากิเลสปกป้องตัวเพื่อให้อยู่รอด

เมื่อมนุษย์ยังมีการศึกษาน้อย ยังพัฒนาไม่เต็มที่ คือยังพัฒนาไม่เพียงพอที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญา ก็ต้องอาศัยกิเลสอย่างนี้ ช่วยกระตุ้นเร้าที่จะรักษาตัวให้อยู่รอดไปก่อน

อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกัน ทำกิจการร่วมกัน ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติและวิธีการที่ดี กิเลสพวกนี้ ก็จะทำให้คนปะทะกัน

ไม่ยอมกัน ไม่ลงกัน ตลอดจนไม่ฟังกัน ทำให้ขัดแย้ง แยกแยก ทะเลาะวิวาท ทำงานร่วมกันไม่ได้ และอยู่ร่วมกันด้วยดีไม่ได้ กิจการของส่วนรวมก็ไม่ดำเนินไปด้วยดี เป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม และการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

ยกตัวอย่าง เช่น ในการประชุมเพื่อกิจการของส่วนรวม เมื่อมีการแสดงความคิดเห็นกัน ผู้ที่พูดก็แสดงออกเพียงด้วยมุ่งจะอวดตัวอวดภูมิว่าฉันเก่งฉันแน่ ผู้ที่ฟังก็ถือตัว ใครจะแสดงความคิดเห็นกระทบถึงตัวหรือแย้งต่อความคิดเห็นของตัวเองไม่ได้ เมื่อประชุมกันไปก็กลายเป็นหุ่มเถียงขัดแย้งทะเลาะวิวาทหรือโกรธเคืองกัน เลยต้องเลียงไปเป็นการประชุมแบบเฮฮาสนุกๆ ให้ผ่านๆ ไปบ้าง คอยฟังคอยรับตามหัวหน้าหรือประธานจะว่าอย่างไรบ้าง ก็เลยสักว่าเป็นการประชุม ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร

การประชุมเป็นกิจกรรมสำคัญในระบบประชาธิปไตย เพราะเป็นช่องทางใหญ่ที่จะให้ศักยภาพของสมาชิกแต่ละคนออกมาเอื้ออำนวยผลแก่ส่วนรวม หรือเป็นที่สำหรับมาเก็บเกี่ยวผลิตผลแห่งปัญญาของสมาชิกแต่ละคนนั้นไปเสริมประโยชน์ของสังคม และเป็นสิ่งที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นไปตามความหมายของมัน ก็ไม่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

เมื่อเป็นอย่างนี้ จะแก้ไขอย่างไร หลักการแก้ปัญหาก็คือ ต้องให้มีอะไรอย่างหนึ่ง ที่สมาชิกทุกคนยอมรับนับถือร่วมกันให้ยิ่งใหญ่กว่าตัวเขา หรือมีความสำคัญเหนือกว่าตัวเขา ซึ่งเมื่อมอง

หรืออ้างถึงสิ่งนั้นแล้ว ทุกคนจะยอมให้แกสิ่งนั้น หรือยอมเพื่อเห็นแกสิ่งนั้นได้

ในระบบเบ็ดเตล็ดการ ทุกคนยอมหรือต้องยอมรับอำนาจของผู้ปกครอง ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ต้องอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน รักษาความสงบเรียบร้อย หรือแม้แต่มีระเบียบวินัยอยู่ได้ เพราะเกรงกลัวต่ออำนาจที่ครอบงำพวกตนอยู่ แต่การยอมตัวให้แกอำนาจที่เกรงกลัวแบบนี้ เราได้มองเห็นแล้วว่า เป็นระบบที่ไม่ดี ไม่พึงปรารถนา

ถ้าไม่ใช้ความเกรงกลัวต่ออำนาจของคนด้วยกันอย่างนั้น จะให้ยอมตัวแก่ใคร ในบางสังคม เขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าที่ทุกคนเคารพบูชาสูงสุด เมื่ออ้างเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็เป็นจุดรวมให้ทุกคนยอมตัวและยอมตามได้ แต่นั่นก็ยังไม่ใช่วิธีการที่สมควรแก่ประชาชนที่พัฒนาในระบบประชาธิปไตย

ในประเทศที่ถือชาตินิยมแรงกล้า ประชาชนทั้งหลายมุ่งมั่นจะให้ประเทศชาติของตนยิ่งใหญ่ พวกเขากันทำทุกอย่างเพื่อให้ชาติของตนยิ่งใหญ่ ทุกคนยอมตัวได้ ยอมกันได้ และแม้แต่สละตัวได้ เพื่อเห็นแก่ชาติ แม้แต่จะแก่งแย่งขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันอยู่ระหว่างบุคคล แต่พอมีเหตุให้อ้างว่าเพื่อชาติ ทุกคนหยุดเรื่องส่วนตัว หันมารวมใจกัน ยอมกัน สามัคคีกัน ยอมได้ทุกอย่างที่จะร่วมกันทำการเพื่อชาติ แต่วิธีนี้ก็ไม่เข้ากับหลักการที่แท้ของประชาธิปไตย และมีโทษ เช่น เป็นเหตุให้ทำการเกินพอดี และคับแคบ เอาแต่ชาติของตัว โดยพร้อมที่จะเบียดเบียนข่มเหงรังแกหรือเอาเปรียบชาติอื่น

นอกจากลัทธิชาตินิยมแล้ว ความยึดมั่นในอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ให้ผลแรงไม่แพ้กัน คนที่มีอุดมการณ์แรงกล้า ก็ยอมตัวให้แก่อุดมการณ์ได้ ทุกคนที่ยึดถืออุดมการณ์เดียวกันนั้น จะยอมได้ทำได้ทุกอย่างเพื่ออุดมการณ์ สามารถร่วมมือกัน พร้อมเพรียงกัน เชื้อฟังกัน ทำการร่วมกัน เพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จตามอุดมการณ์

แต่วิธีนี้ก็ไม่ได้ปลอดภัย นอกจากคับแคบแล้ว พฤติกรรมในการเสียสละและทำการต่างๆ อย่างเข้มแข็งจริงจัง มักเป็นไปเพียงเพราะแรงขับแรงพล่งของความยึดมั่นในอุดมการณ์ ขณะที่แรงส่งของอุดมการณ์ยังเข้มอยู่ ก็ทำการไปได้โดยไม่ต้องคิดอะไร แม้แต่จะทำร้ายหรือทำลายใครๆ อะไรๆ อื่นก็ได้ และพอแรงพล่งเบาลงก็เข้ารูปเดิม เพราะไม่ใช่เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นในเนื้อในตัวของตัวเอง ไม่ใช่เนื้อตัวที่แท้ของเขา ไม่ใช่ชีวิตจิตใจที่แท้ของตัวเองเอง ยังประกอบด้วยโมหะ ไม่เป็นไปด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ยังไม่เป็นที่พึงประสงค์ของประชาธิปไตย

ส่วนคนที่ไม่ยึดถือในสิ่งต่างๆ ที่พูดมาแล้วข้างต้น ตัวตนก็จะเด่นมาก โดยไม่มีอะไรมาลดแรง แต่คนพวกนี้ก็มิมีสิ่งที่เขาจะยอมตัวให้เหมือนกัน คือ ในเวลาที่มีภัยอันตรายร้ายแรงมาคุกคามต่อชีวิตของตน หรือต่อกลุ่มต่อหมู่คณะต่อประเทศชาติของตน เช่นประเทศชาติถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ในเวลานั้น ประชาชนในประเทศชาติของเขาจะยอมตัวและยอมกันได้ มาพร้อมเพรียงสามัคคี ร่วมกันทำการเพื่อป้องกันรักษาประเทศชาติของตน แต่พอภัยอันตรายผ่านพ้นไปแล้ว ก็กลับแตกแยกกันออกไป ต่างคน

ต่างใหญ่ตามเดิม

ถ้าอย่างนี้ ในสังคมประชาธิปไตยจะทำอย่างไร ได้พูดไว้แล้วว่า คนที่ร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์พัฒนาประชาธิปไตยนั้น เป็นคนที่ใช้ปัญญา เขามุ่งที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณา เลือกรู้วินิจฉัยว่า อะไรเป็นความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ที่แท้จริง เพื่อจะทำตามที่มองเห็นด้วยปัญญานั้น ให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริง

ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์ที่แท้จริงนั้น เป็นเป้าหมาย เป็นจุดหมายสูงสุดที่เขาใฝ่ปรารถนาจะเข้าถึง

คนที่เป็นอย่างงว่านี้ ถ้าเขาจะเข้าร่วมประชุมพิจารณาเรื่องอะไร ใจของเขาแต่ละคนก็ทุ่มก็พุ่งก็มุ่งตรงไปที่ตัวความจริง ความดีงาม ตัวประโยชน์ และสาระที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาของชีวิตและสังคมให้สำเร็จ

ด้วยความใฝ่ปรารถนาอย่างแรงกล้าต่อตัวความจริง ต่อสาระที่แท้ อันนี้ เขาจะสละเรี่ยวแรงกำลังสติปัญญาความคิด และแสงสว่างรับฟังทุกสิ่งทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาเข้าถึงตัวความจริงหรือสสารนั้น จนไม่มองไม่ใส่ใจกับเรื่องจุกจิกปลีกย่อยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการหาความจริง เช่น การขัดแย้งกระทบกระทั่งความรู้สึกต่างๆ เขามองข้ามไปได้หมด ถ้าไม่เข้าถึงสสารยังจับเอาตัวความจริงไม่ได้เขาคงไม่ยอมหยุดเลิก

ด้วยเหตุนี้เขาจึงยอมตัวและยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่การที่จะเข้าถึงตัวความจริงและสสารนั้น แล้วก็จะเกิดบรรยากาศแห่งการ

แสวงหาความจริงและสารัตถะขึ้นในที่ประชุม นั้น ซึ่งเป็น
บรรยากาศที่ฟังประสงค้ในระบอบประชาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตย คนจะยอมตัวได้และ
ยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัว
ประโยชน์ที่แท้ หรือสาระที่จะเป็นตัวแก้ไขปัญหานั้น

ขอให้ลองตรวจสอบดู ในสังคมที่เขาพัฒนาประชาธิปไตย
ไปได้ อย่างนับว่าค่อนข้างดี จะต้องมึลักษณะอย่างนี้ ที่พัฒนาไปได้
ไกลพอสมควร

ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้
และสาระที่จะเป็นตัวแก้ไขปัญหานี้ ถ้าใช้คำเรียกสั้นๆ คำเดียว ก็คือ
ธรรม นั้นเอง

ดังนั้น จึงพูดสั้นๆ ว่า ในสังคมประชาธิปไตยนั้น คนจะ
ยอมตัวและยอมกันได้เพื่อเห็นแก่ธรรม เพราะเขายอมรับนับถือ
ธรรมนั้น ให้เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าตัวตนของเขา ทุกคนถือ
ธรรมเป็นใหญ่ และยอมได้เพื่อเห็นแก่ธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมให้แก่ธรรมนั้น เรียกเป็น
คำศัพท์ว่า ธรรมาธิปไตย

คนในสังคมประชาธิปไตย แต่ละคนจะต้องเป็นธรรมาธิปไตย
ถือธรรมเป็นใหญ่ ยกธงธรรมขึ้นนำหน้า เอาธรรมเป็นตรา

แต่ละคนมีความถือตัว ต้องการให้ตัวใหญ่เด่นสำคัญ เรียก
ง่าย ๆ ว่ามีมานะ แต่ถ้าการถือตัว ความปรารถนา ความยิ่งใหญ่

หรือโดดเด่น การแสวงหาอำนาจแก่ตน หรือมานะนั้นจะเกินขอบเขต มาถึงระดับที่จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาความจริงความ ถูกต้องดีงาม หรือเป็นการเบียดเบียนข่มเหงผู้อื่น ก่อโทษทำลาย ประโยชน์สุขของสังคมแล้ว ก็เรียกว่ามานะนั้นมาขัดกับธรรม

ถ้า *มานะ* นั้นมาขัดกับธรรม มานะนั้นจะต้องถูกหยุดยั้ง มานะจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ คือจะต้องปฏิบัติตาม ธรรมและเพื่อธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามมานะ การปฏิบัติได้แบบนี้ เรียกว่าเป็นการถือธรรมเป็นใหญ่ คือเป็นธรรมาธิปไตย

ไม่เฉพาะมานะเท่านั้น *ตัณหา* ก็เช่นเดียวกัน ถ้าการแสวงหาความสุขสำราญหรือการแสวงหาผลประโยชน์เกินขอบเขตออกมา และจะกลายเป็นการเสียหายต่อธรรม เช่นเป็นการเอาเปรียบผู้อื่น ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม เป็นต้น ตัณหาจะต้องหยุด ตัณหาจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ จะต้องปฏิบัติตามธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามตัณหา ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เป็นการถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นธรรมาธิปไตย

วิธีก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าทุกคนจะยึดถือในความเห็นของตน แต่ก็จะต้องยอมตัวที่จะรับฟังข้อมูลและเหตุผลต่างๆ แม้ที่แปลกจากทิฐิของตน เพื่อมุ่งต่อธรรม และถ้าพิสูจน์ความจริงได้แล้ว กลายเป็นว่าทิฐิของตนผิดจากธรรม ก็จะต้องยอมสละวางทิฐิของตน แล้วยอมรับตามธรรม

แม้จะยึดถือในลัทธินิยมอุดมการณ์ใดๆ ก็ต้องเปิดใจต่อความจริงและเหตุผลที่เป็นธรรมอยู่ตลอดเวลา และหากจะเผยแพร่ทิวี่ ลัทธิศาสนาหรืออุดมการณ์ของตนหรือพวกตน ก็ต้องทำตามเหตุผลอย่างเป็นธรรมและชอบธรรม ไม่ผูกขาด ไม่บีบบั้บังคับคนอื่น ไม่หลอกลวงหรือใช้วิธีการที่ไม่ซื่อตรง คือจะต้องให้ธรรมเป็นใหญ่ ไม่ให้ทิวี่เหนือธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ แม้จะปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยได้เพียงในชั้นลบ คือไม่ให้ตั้ถนหา มานะ ทิวี่ อยู่เหนือธรรม แต่ให้ตั้ถนหา มานะ ทิวี่นั้นหยุดยั้งอยู่ได้ในขอบเขตที่ไม่ละเมิดธรรม หรือไม่เสียธรรม แม้จะปฏิบัติได้เพียงในชั้นนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นคนที่ปกครองตนเองได้

เมื่อประชาชนปกครองตนเองได้ มีความสามารถในการปกครองตนเองอย่างนี้ การสร้างสรรคั้ประชาธิปไตยก็ล้าเร็จ เพราะประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้

ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือ ประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย ดังกล่าวแล้ว

เพราะฉะนั้น ประชาธิปไตย ก็คือ การปกครองของประชาชนที่ (โดยทั่วไปหรือส่วนใหญ่) เป็นธรรมาธิปไตย หรือการปกครองของประชาชน ที่เมื่อตั้ถนหา มานะ ทิวี่ มาถึงเส้นขีดของธรรมตั้ถนหา มานะ ทิวี่นั้นจะต้องหยุด

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์

ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

คำพูดที่ว่า “รัฐบาลของประชาชน” นั้น โดยมากก็เป็นที่รู้จักกัน อยู่ว่า เป็นวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์น ของประเทศอเมริกา นี้ คำเต็มของท่านว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน”^{*} เป็นวาทะที่นับถือกันมาก แทบว่าจะเป็นคำจำกัด ความของประชาธิปไตยเลยทีเดียว

คนอเมริกันนี้ภูมิใจ และจำได้ทั่วกัน ถึงกับมีการจัดว่าเป็น สิ่งหนึ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมก็ต้องรู้ คน ชาติอื่นๆ ก็รู้จัก และใช้อ้างกันมาก

อย่างไรก็ดี ท่านผู้พูดคงไม่ได้มุ่งให้เข้าใจว่า เรื่องของ ประชาธิปไตยจะจบอยู่แค่เป็นการปกครองของประชาชนเท่านั้น คำพูดนั้นเป็นเพียงคำสรุปเริ่มต้น สำหรับพิจารณารายละเอียด อื่นๆ กันต่อไป

ข้อสำคัญก็คือ เป็นคำกล่าวที่โยงความสัมพันธ์เอาไว้ ระหว่างประชาธิปไตยกับประชาชน ให้เห็นว่า เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย ก็ต้องเกี่ยวโยงไปถึงประชาชน หรือเมื่อจะพิจารณาอะไรที่เกี่ยวกับ ประชาธิปไตยก็ต้องพิจารณาถึงประชาชนด้วย

^{*} “... government of the people, by the people, for the people...” (คำลงท้ายในการ ปราศรัยของประธานาธิบดี อับราฮัม ลินคอล์น ณ สุสานสมรภูมิมิสสงครามกลางเมือง ที่ Gettysburg วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) เช่น ใน *The Dictionary of Cultural Literacy*, 1991 และ *A First Dictionary of Cultural Literacy*, 1991

อย่างน้อย สิ่งหนึ่งที่แฝงอยู่ในคำพูดนั้นก็คือ คุณภาพของประชาธิปไตย เมื่อพูดว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ก็แสดงว่า คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน คือ ประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องเป็นการปกครองของประชาชนที่ดี

ประชาชนที่ดีคือประชาชนอย่างไร ก็คือที่ได้พูดมาก่อนนั้นแล้วว่า ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ หรือประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

สมัยก่อนโน้น ประเทศไทยก็ดี ประเทศอื่นๆ ทั่วๆ ไปก็ดี มีการปกครองด้วยระบบราชาธิปไตย และเราก็มีการปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดีบ้าง ที่ไม่ดีบ้าง ซึ่งขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครองคือพระราชาหรือกษัตริย์นั้นๆ

มาถึงเวลานี้ เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนเป็นผู้ปกครอง การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ก็อาจจะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง แล้วแต่คุณภาพของประชาชนที่เป็นผู้ปกครองนั้น เช่นเดียวกัน

ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบอบราชาธิปไตย เรียกว่าพระเจ้าจักรพรรดิ ในทางพระพุทธศาสนากำหนดคุณสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิไว้เป็นข้อแรกทีเดียว ว่าพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธรรมาธิปไตย* ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม ยำเกรงธรรม

* จักรวัตตีสสูตร, ที.ปา.๑๑/๓๕/๖๕

ยึดธรรมเป็นธงชัย

ถ้าจักรพรรดิหรือราชาผู้ยิ่งใหญ่ ไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะไม่หาแต่ความสุขสำราญส่วนตัว เอาแต่ใจและใช้อำนาจตามอำเภอใจ ใช้อำนาจนั้นบีบบังคับข่มเหงประชาชน ก็จะมีแต่ความทุกข์ยากเดือดร้อนทั่วบ้านทั่วเมือง

แต่ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิหรือองค์ราชา เป็นธรรมาธิปไตย ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะทรงใช้ทรัพย์สมบัติและอำนาจในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุข ทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่ร่มเย็นไปทั่ว

ในระบอบราชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์ราชาหรือพระมหากษัตริย์ผู้เดียว ดังนั้นการที่จะให้ได้การปกครองที่ดี ก็จึงต้องย้ำเน้นให้องค์ราชานั้นเป็นธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว อำนาจสูงสุดก็เปลี่ยนมาอยู่ในมือของประชาชน เพราะฉะนั้น ความเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องกระจายไปอยู่ที่ประชาชนทุกคน หมายความว่า *อำนาจอยู่ที่ใคร ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้นั้นต้องเป็นธรรมาธิปไตย*

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้ เมื่อเราปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว และอำนาจอยู่กับประชาชน ประชาชนก็ต้องมีความรับผิดชอบที่จะทำตนให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าประชาชนไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ใช้ปัญญา เอาแต่ใจ ตามใจกิเลส และใช้อำนาจตามอำเภอใจ ก็จะปกครองตนเองไม่ได้ ประชาธิปไตยก็ไปได้ไม่ได้

และประชาชนนั้นแหละจะเดือดร้อน เพราะเบียดเบียนข่มเหงเอาไรด์เอาเปรียบแย่งชิงกันเอง แล้วในที่สุดประชาชนนั้นเองก็อาจจะเป็นผู้เรียกร้องเชื้อเชิญผู้เผด็จการให้เข้ามารวบยึดอำนาจไปปกครอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้ และเป็นประชาธิปไตยที่ดี ประชาชนจะต้องพัฒนาตนให้เป็นธรรมาธิปไตย เมื่อตนเองแต่ละคนมีคุณสมบัติเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ก็ไปปฏิบัติ การแสดงออกตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย

ในการถือธรรมเป็นใหญ่ นั้น *ธรรม* ที่จะต้องถือหรือเคารพยึดเป็นหลักเป็นมาตรฐาน อาจแบ่งคร่าวๆ ได้ ๒ ระดับ คือ

ขั้นต้น ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันวางไว้

ขั้นสูงขึ้นไป ได้แก่ ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุข ที่เหนือกว่าขั้นต้นนั้นขึ้นไป จนสุดขีดแห่งปัญญาของตนจะมองเห็นได้

อย่างน้อย ถ้ายังไม่มีสติปัญญาที่จะมองเห็นธรรมลึกซึ้งลงไป ก็ต้องทำได้ถือได้ในขั้นต้น ที่เป็นระดับรูปธรรม คือ เคารพ หลักการ กฎ ระเบียบ กติกา อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงวางกันไว้

เมื่อประชาชนเจ้าของอำนาจต้องเป็นธรรมาธิปไตย บุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชน หรือใช้อำนาจในนามของประชาชน คือผู้แทนและนักการเมืองทั้งหลาย ก็จะต้องเป็นธรรมาธิปไตยด้วย

สำหรับนักการเมืองและผู้แทนของประชาชนนั้น จะต้องเข้าใจว่าประชาธิปไตยไม่ใช่การตามใจประชาชน ไม่ใช่การเอาอกเอาใจ ตลอดจนไม่ใช่การประจบประชาชน

เราเคยเห็นคนมีอำนาจหรือคนที่ใหญ่ มีคนแวดล้อมคอยเอาอกเอาใจ เรารู้ว่าการประจบสอพลอผู้เป็นใหญ่หรือผู้มีอำนาจนั้น เป็นสิ่งเลวร้ายไม่ถูกต้อง ฉันทิ เมื่อประชาชนเป็นใหญ่ เป็นเจ้าของอำนาจ แม้ว่าจะต้องยอมต่ออำนาจของประชาชน แต่การที่ผู้แทนหรือนักการเมืองจะประจบเอาใจประชาชน ก็เป็นการไม่ถูกต้อง ฉันทิ

ประชาชนจะต้องไม่หลงเพลิดเพลินไปกับการพะเน้าพะนอประจบประแจงเอาใจนั้น ประชาชนจะต้องคงอยู่ในหลักการที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และนับถือนักการเมืองที่เป็นธรรมาธิปไตย มีความพอใจที่นักการเมืองหรือผู้แทนของตนถือธรรมเป็นใหญ่ แม้ว่าเขาจะมาว่ากล่าวคัดค้านตักเตือนตนโดยเหตุผล

นักการเมืองที่ไม่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นคนไม่คงที่ เช่น เมื่อยังมีอำนาจยังไม่ได้ฐานะตำแหน่ง ก็เอาอกเอาใจประจบประแจงประชาชน แต่พอมีฐานะได้อำนาจแล้ว ก็หมิ่นขี้บั่งคับแสดงอำนาจต่อประชาชน

ส่วนนักการเมืองที่ดี ที่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นผู้มีหลักการที่แน่นอน คงเส้นคงวา ไม่หมิ่นขี้ประชาชน แต่ก็ไม่พะเน้าพะนอประจบประชาชน ไม่ตามใจประชาชนในทางที่ผิด เขาจะยืนหยัดอยู่ในธรรม เพราะเขาทำหน้าที่ในนามของประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

จะเรียกร่องประชาธิปไตย ต้องเรียกร่องให้สร้างสรรค้

ตามที่กล่าวมานี้ จะมองเห็นลักษณะสำคัญ ๒ อย่างของสังคมนประชาธิปไตย คือ

ก) วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นสายกลาง ซึ่งองค์ประกอบและปฏิบัติการทั้งหลาย ได้สัดส่วนสมดุลกัน ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่ตึงไป ไม่หย่อนไป เป็นไปอย่างรู้จักประมาณ มีดุลยภาพ

ข) การยอมรับศัคยภาพของมนุษย์ ว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่พัฒนาได้ ซึ่งจะทำได้สามารถดำเนินชีวิตที่ติงามและร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค้สังคมนที่ติงามด้วยกันได้

แต่การยอมรับศัคยภาพนั้น มองอีกแง่หนึ่งก็เป็นการบอกแจ้งเงื่อนไขไปด้วยพร้อมกันว่า ศัคยภาพนั้นจะต้องได้รับการพัฒนา คือจะต้องมีการศัคษา เพื่อให้บุคคลมีสติปัญญา สามารถคิดวินิจฉัย เลือกดัดสินใจ และใช้เสรีภาพเป็นต้นได้อย่างถูกต้องพอดี ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาปัญญากันเรื่อยไป และปัญญาที่พัฒนาดีแล้วนี้แหละ ที่จะบอกให้รู้ว่า วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นดุลยภาพนั้นอยู่ที่ไหน

การพัฒนาศัคยภาพในที่สุดจึงได้ตัวปัญญาที่มาบรรจบกับวิถีชีวิตแห่งความพอดีที่เป็นประชาธิปไตย คือกลายเป็นเรื่องเดียวกัน

การที่จะสร้างสรรค้ประชาธิปไตยหรือพัฒนาประชาธิปไตยได้ จะต้องมีการกระทำอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง การทำจริงจังนี้ไม่ได้หมายความว่ารุนแรง แต่ความ

จริงจึงหมายถึงความที่มีใจแน่วแน่มั่นคงที่จะทำสิ่งนั้นๆ ด้วยความ
ยั่งยืน อดทน ไม่ใช่ทำผลิผลลามาร้อนแรงเพียงชั่ววูบแล้วก็ผ่านไป

เพราะฉะนั้น จึงได้พูดไว้แต่ต้นว่า เพื่อจะให้คนที่สิ้นชีวิตไป
นี้ ไม่สิ้นชีวิตไปเปล่า คนที่อยู่เบื้องหลังจะต้องมีจิตสำนึกใน
ประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง ที่จะมีความจริงจัง ไม่ใช่ตื่นตูมไปกับ
เหตุการณ์ชั่วประเดี๋ยวประด๋าวแล้วก็ล้มเลิกไป เราต้องการการ
กระทำที่เรียกว่าระยะยาว ที่ทำด้วยความอดทนตั้งใจจริง

ความตั้งใจทำจริงที่แท้ หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง
โดยบริสุทธิ์ใจ ซึ่งจะต้องมาคิดกันอย่างพิจารณาเหตุผลให้ถ่องแท้
ว่าจะไรกันแน่เป็นเหตุเป็นผลในสังคมของเรา เราจะจัดการอย่างไร
ที่จะจัดสร้างรูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมของเราขึ้นได้ คิดกันโดย
ใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

สาระเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสถาปนากันได้ในวันเดียววัน
พรุ่งเสร็จ การสถาปนาประชาธิปไตยเป็นงานที่ต้องทำระยะยาว
และความคิดที่จะทำอะไรที่เป็นเรื่องระยะยาวนี้เป็นสิ่งที่สำคัญ
มาก เพราะต้องมีความจริงจังและใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

ทั้งหมดที่พูดมานี้ เป็นเรื่องหนึ่งที่น่าขึ้นมาเสนอเพื่อให้เห็น
ว่า โดยแท้จริงแล้ว เราจะต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ครบถ้วน ทั้ง
รูปแบบ และเนื้อหาสาระ

ในด้านเนื้อหาสาระ ได้ยกเอาหลักการสำคัญอย่างหนึ่ง
ของประชาธิปไตย คือเรื่องเสรีภาพ ขึ้นมาพูดไว้เป็นตัวอย่าง เพื่อ

ให้เห็นว่า การจะมีประชาธิปไตยที่ดีนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เอาอย่างรูปแบบเขามาใช้ตามไปเท่านั้นก็สำเร็จ แต่มีสิ่งที่จะต้องเพียรพยายามทำด้วยความตั้งใจจริง

เฉพาะอย่างยิ่ง ต้องมีการแสวงปัญญา และใช้ปัญญาอย่างจริงจัง โดยให้บุคคลมีเสรีภาพที่จะพัฒนาศักยภาพของตน และให้ศักยภาพนั้นอำนวยผลดีด้วยการใช้เสรีภาพในทางที่เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ทำให้เสรีภาพในระบบอบประชาธิปไตย เป็นไปอย่างสมดุล โดยเป็นเสรีภาพของคนที่พักครองตนเองได้ คือ คนที่เป็นธรรมาธิปไตย

พูดสั้นๆ ว่า การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ที่จะได้มาสำเร็จเพียงด้วยการเรียกร้อง คือไม่ใช่เป็นสิ่งสำเร็จรูปที่ใครจะหยิบยื่นให้ได้ เพียงตามคำเรียกร้อง

ถ้าไม่ทำความเข้าใจกันให้ดีอย่างชัดเจน การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยนั้น อาจจะเป็นวิถีอันยาวไกลที่เดินไปไม่ถึง เพราะมัวเดินวนเวียนกันอยู่แค่ต้นทางที่จะไป

การเรียกร้องประชาธิปไตย นั้น ควรมองให้ครบทั้ง ๒ ชั้น คือ ทั้งระดับรูปแบบหรือระบบ และระดับเนื้อหาสาระ

การเรียกร้องที่พูดถึงกันทั่วไปนั้น ถ้ามีสติระลึกรู้ก็เห็นว่า เราได้ทำกันอยู่ในระดับของรูปแบบเป็นสำคัญ หรือมองกันแค่รูปแบบเท่านั้น และ...

บางทีที่เรียกร้องนั้น ก็เป็นเพียงการที่จะให้เขาหยุด ให้เขา เลิกปิดกั้นขัดขวางการที่เราจะดำเนินการตามรูปแบบหรือระบบที่ เราต้องการเท่านั้นเอง ไม่ใช่ว่าใครจะเอาประชาธิปไตยมาหยิบยื่น ให้เราได้

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การเรียกร้องประชาธิปไตยใน ระดับรูปแบบนั้น จะต้องมีความเพียรพยายามจริงจังที่จะเอามา โยงต่อเข้ากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ

ถ้าไม่ทำอย่างนั้น เมื่ออะไรๆ เจียบกันไปนานๆ หันกลับมา มองอีกครั้ง เราอาจจะต้องสลดใจหรือสมเพชตนเองว่า นี่หรือคือ ผลที่ได้มาจากการลงทุนถึงเพียงนั้น

การเรียกร้องประชาธิปไตยที่แท้ เป็นสิ่งที่จะต้องทำกัน ตลอดเวลาต่อไปอีกนาน เป็นการเรียกร้องที่ต้องทำต่อประชาชน ทุกคน

โดยเริ่มต้นที่ตัวเรานี่แหละ ที่จะต้องสำรวจความรู้ความ เข้าใจและความเป็นประชาธิปไตยในตนเอง และนี่ก็คือ การเตือน จิตสำนึกในการที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ หรือการเรียกร้องกันให้สร้างสรรค์สาระของประชาธิปไตยนั่นเอง

ประชาธิปไตย

จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่

ประชาธิปไตยอเมริกัน จะคับขันเพราะขาดเอกภาพ

ในประเพณีของประชาธิปไตย ถือกันมาว่า สังคมประชาธิปไตยมีหลักการพื้นฐาน ๓ ประการคือ เสรีภาพ สมภาพ (ความเสมอภาค) และภราดรภาพ พุดตามคำของเจ้าของเรื่องเดิมว่า liberty, equality และ fraternity

ประเทศสหรัฐอเมริกา^{นี้} แม้จะไม่ใช่เป็นต้นตำรับเดิมของประชาธิปไตย แต่ในปัจจุบันก็ถือกันว่าเป็นผู้นำในหมู่ประเทศประชาธิปไตยทั้งปวง

ในประเทศอเมริกา^{นี้} หลักการแห่งเสรีภาพหรือ liberty หรือ freedom ได้รับการเน้นย้ำเป็นอย่างยิ่งมาตลอดแต่ต้น คู่เคียงกับหลักการที่สองคือ สมภาพ/ความเสมอภาค หรือ equality

ความเสมอภาคนี้ นอกจากมีความสำคัญในสถานอื่นหลายประการแล้ว ก็ทำหน้าที่เป็นตัวจำกัดขอบเขตของเสรีภาพให้เกิดความสมดุลหรือพอดี อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้มีเสรีภาพที่เท่าเทียมกันหรือ equal liberty

ส่วนหลักการที่ ๓ คือ *ภราดรภาพ* หรือ fraternity นั้น ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงในประเพณีประชาธิปไตยของอเมริกา

คำว่า fraternity แทบจะหาไม่พบในหนังสือและเอกสารเกี่ยวกับประชาธิปไตยในอเมริกา และถึงจะมีใช้บ่อยในบางกรณีก็เป็นการใช้ในความหมายอย่างอื่น เช่นเป็นชมรมหรือสมาคมนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมนอเมริกันจะไม่ค่อยพูดถึงคำว่า fraternity ที่แปลกันมาว่าภราดรภาพ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าหลักการนี้ไม่ได้รับการยึดถือเป็นสำคัญในประชาธิปไตยของอเมริกา

ว่าที่จริง อเมริกาก็ยึดถือหลักการข้อที่ ๓ นี้อย่างมาก แต่เขาใช้คำศัพท์อื่น ซึ่งเน้นแง่ความหมายด้านอื่น หมายความว่ายึดถือหลักการเดียวกัน แต่เน้นความหมายด้านอื่น ซึ่งสอดคล้องกับภูมิหลังของสังคมของเขา

สังคมนอเมริกันนั้น ถือว่าประเทศชาติของตนเกิดจากคนหลายเชื้อชาติ หลายเผ่า ต่างผิวพรรณ ต่างลัทธิศาสนา อพยพเข้ามาอยู่รวมกัน สังคมนอเมริกันจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี ก็ต่อเมื่อคนต่าง

พวกต่างเผ่าเหล่านี้ ประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น สังคมอเมริกันจึงเน้นความสำคัญของหลักการที่ ๓ นี้ ในแง่ของ**ความมีเอกภาพ**

เมื่อจับจุดนี้ได้แล้วก็จะเห็นได้ทันทีว่า อเมริกามีคำศัพท์มากมายที่แสดงถึงความยึดถือหลักการนี้ตามความหมายในแง่เอกภาพนั้น เช่น ที่เด่นที่สุด คือคติแห่ง melting pot หรือ smelting pot ที่ถือว่า สังคมอเมริกันเป็นบ้ำหลอมคนต่างผิวต่างเผ่าพันธุ์ให้ละลายรวมเข้าเป็นชนชาติเดียวกัน เป็น one people หรือเป็นเผ่าชนใหม่คือ new race

ตลอดจนมีคำขวัญของชาติว่า epluribus unum (จากหลาย กลายเป็นหนึ่ง)

คนอเมริกันภูมิใจในคติแห่งความเป็น “บ้ำหลอม” หรือ melting pot นี้มาก ถือเป็นความดีเด่น และเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความเจริญก้าวหน้าของประเทศตน ถึงกับมีผู้พูดว่า ไม่มีชนชาติใดในประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการกับความหลากหลายในทางเชื้อชาติได้เรียบร้อยเหมือนสหรัฐอเมริกา (*The American Kaleidoscope*) หรือว่าไม่มีชนชาติอื่นใดสามารถประสานประชาชนต่างเชื้อชาติต่างชนชาติให้รวมเข้าด้วยกันในวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวได้สำเร็จผล เหมือนอย่างประเทศสหรัฐอเมริกา (คำยกย่องของนาง Margaret Thatcher)

ถึงแม้ว่าคนไทยคงจะคำนึงใจว่า เท่าที่ผ่านมาแล้วสังคมไทยเรามีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งแตกแยกทางเชื้อชาติศาสนา

น้อยกว่าสังคมอเมริกัน

ที่จริงนั้น สังคมอเมริกันได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับความแตกแยกในทางเชื้อชาติศาสนาและวัฒนธรรมมาโดยตลอดตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะปัญหาการแบ่งผิวหรือเหยียดผิว ความสำเร็จของเป้าหมายนั้นไม่สมบูรณ์เลย และปัญหาความแตกแยกนั้นก็ได้อุบัติรุนแรงขึ้นมาเป็นระยะๆ ตลอดจนกระทั่งปัจจุบัน

โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ ปัญหาความแตกแยกทั้งด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรมได้ลุกลามรุนแรงขึ้นเด่นชัดเป็นพิเศษ ทั้งไม่มีความหวังว่าปัญหานี้จะสงบเรียบร้อยลงได้อย่างไรในอนาคต

หนังสือของผู้รู้ชาวอเมริกันท่านหนึ่ง ถึงกับสรุปทำยว่า

รอยแยกห่างอย่างมหึมาในทางเชื้อชาติยังคงอยู่ และมีเครื่องสื่อแสดงน้อยเหลือเกินว่ารอยแยกห่างนี้จะปิดชิดลงไปได้ในศตวรรษหน้านี้ (Hacker, 219)

คำบรรยายสาระของหนังสือเล่มนั้นสรุปโดยตั้งข้อสงสัยเอาที่สังคมของตนเอง โยงต่อไปถึงเรื่องอิสรเสรีภาพด้วยว่า

หนังสือเรื่อง *Two Nations* เป็นเครื่องพิสูจน์ที่ยืนยันว่า อิสรเสรีภาพที่พวกเราเอ่ยอ้างว่าเรามีส่วนร่วมอยู่ทั่วกันนี้ อาจเป็นเพียงภาพมายาเท่านั้นเอง (Hacker, front flap)

ปัญหาความแตกแยกร้าวรานขาดความประสานสามัคคี

ในทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมนี้ เป็นรอยต่างและโรคร้ายที่กัดกร่อนบ่อนทำลายประชาธิปไตยอเมริกัน และสั่นคลอนความฝันของอเมริกา (The American Dream) ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงในปัจจุบัน และความกังวลหวั่นหวาดต่ออนาคตเพียงไร ลองอ่านหนังสือของชาวอเมริกันเองเพียงสามเล่ม ก็จะมีมองเห็นภาพ

เล่มหนึ่งชื่อ *The Disuniting of America** ผู้เขียนเป็นที่ปรึกษาพิเศษของประธานาธิบดีเคนเนดี พรรคเดโมแครต อีกเล่มหนึ่งชื่อ *The De-Valuing of America*** ผู้เขียนเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมัยประธานาธิบดีเรแกน พรรครีพับลิกัน และอีกเล่มหนึ่ง ชื่อ *Two Nations* ผู้เขียนเป็นอดีตศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์***

ที่พูดมามากเกี่ยวกับอเมริกาในตอนี้ ก็เพื่อให้ทำการอย่างรู้เท่าทันความจริง ถ้าจะเอาประชาธิปไตยอเมริกันเป็นความฝันของไทย ก็ต้องรู้เรื่องของอเมริกาให้ดี และนำบทเรียนของเขามาใช้ให้เป็นประโยชน์

สังคมอเมริกันนั้น มีชื่อว่าได้เชิดชูหลักการแห่งเสรีภาพและความเสมอภาคมาอย่างดีเยี่ยม ประสบความสำเร็จในการใช้หลักการทั้งสองข้อนั้นในทางปฏิบัติ แต่ก็ทำท่าจะมาอับจนเพราะปัญหาเกี่ยวกับหลักการที่สาม ซึ่งแก้ไม่ตก และจะพาหลักการสอง

* Arthur M. Schlesinger, Jr., *The Disuniting of America* (New York: W. W. Norton & Company, 1992)

** William J. Bennett, *The De-Valuing of America* (New York: Summit Books, 1992)

*** Andrew Hacker, *Two Nations* (New York: Charles Scribner's Sons 1992)

ข้อต้นชวนเซหรือล้มไปด้วย

นับว่าเป็นเครื่องเตือนใจสังคมที่จะพัฒนาประชาธิปไตย ทั้งหลาย ให้พยายามรักษาเอกภาพและความสามัคคีในสังคมไว้ ระวังไม่ให้เกิดความแตกแยกแปลกพวก รังเกียจเดียดฉันท์ดูถูก ดูหมิ่นกัน ในเรื่องถิ่นฐาน ฐานะ เชื้อชาติ สีผิว ลัทธิศาสนา และ วัฒนธรรม เป็นต้น

นี่เป็นการชี้ถึงความสำคัญของหลักการที่ ๓ ซึ่งไม่ว่าจะเรียกว่า ภาวดรภาพ หรือเอกภาพ (หรือที่ศัพท์ทางพระเรียกว่า เอกภาพ) ก็ตาม จะต้องถือว่าเป็นหลักการพื้นฐาน

สังคมอเมริกันแม้จะถือว่าหลักการข้อนี้มีความสำคัญมาก แต่โดยทั่วไปก็จะเน้นกันอยู่บ่อยมากเพียงหลักการที่ ๑ และ ๒ และแม้จะมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักการทั้งสามนี้ แต่ก็ไม่ได้แสดงความสัมพันธ์นั้นให้เห็นเป็นระบบที่ชัดเจน จนกระทั่งไปๆ มาๆ ปัญหาที่เกี่ยวกับหลักการข้อนี้ ก็กลายเป็นโรคเรื้อรัง ที่จะบั่น ทอนสังคมประชาธิปไตยของอเมริกาอย่างที่กล่าวมาแล้ว

ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด

ถ้าไม่มีภวดรภาพ

ตามปกติ เรามักจะมองปัญหาว่าเริ่มจากเสรีภาพก่อน คือ ไล่จากข้อ ๑ ไปข้อ ๒ แล้วไปข้อ ๓ ตามลำดับว่า เมื่อมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน เขาทำอย่างนั้นได้ แต่ทำไมฉันทำบ้างไม่ได้ พวกนั้น

ทำได้ มีได้ เอาได้อย่างนั้น แต่ทำไมพวกฉันไม่มี ไม่ได้ เอาไม่ได้ ทำไม่ได้ อย่างนั้น ก็แสดงว่าไม่ได้ได้รับความเสมอภาค เมื่อไม่มีความเสมอภาคกัน ก็สามัคคีเอก็ภาพกันไม่ได้

พูดย้อนกลับว่า ที่สามัคคีเอก็ภาพกันไม่ได้ ก็เพราะไม่ได้ได้รับความเสมอภาค ที่ไม่เสมอภาค ก็เพราะมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน อันนี้ก็เป็นปัญหาแบบหนึ่ง

แต่บางที่ปัญหากลับในทางตรงข้าม คือเริ่มเป็นปัญหาจากหลักการข้อที่ ๓ (ภราดรภาพ หรือสามัคคีเอก็ภาพ) ก่อน แล้วจึงลงมาข้อที่ ๒ (ความเสมอภาค) และ ข้อที่ ๑ (เสรีภาพ) คือ เมื่อประชาชนแตกแยก ไม่รักใคร่สามัคคีกัน มีความรังเกียจเดียดฉันท์ต่อกัน เขาก็จะเพ่งจ้องมองกันทันทีว่า พวกนั้นได้ พวกนั้นมีอย่างนั้นๆ ทำไมพวกเราไม่ได้ ไม่มีอย่างนั้น พวกโน้นทำได้ เป็นได้อย่างนั้นๆ ทำไมพวกเราทำไม่ได้ เป็นไม่ได้ ปัญหาในข้อที่ ๒ ว่า ไม่ได้ได้รับความเสมอภาค และข้อที่ ๑ ว่า ขาดเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ คือ ได้เสรีภาพไม่เท่ากับพวกโน้นพวกนี้ ก็ตามมาทันที

แม้แต่เรื่องที่ไม่น่าจะเป็นปัญหา ก็มองให้เป็นปัญหาขึ้นมาจนได้ เพราะเมื่อใจไม่รักกันแล้ว ญาติติกันไม่ได้ ก็คอยเพ่งมองเห็นแง่ร้ายกันอยู่เรื่อย

เปรียบเทียบให้เห็นได้ง่ายๆ เหมือนอย่างพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ถ้าพ่อแม่ลำเอียง ปล่อยลูกคนนั้น ตามใจลูกคนนี้ บีบบังคับลูกคนโน้น เกิดปัญหาเสรีภาพขึ้นมา และเกิดความรู้สึกที่ว่า

ไม่ได้รับความเสมอภาค ลูกๆ ก็อาจจะแตกแยกแก่งแย่งทะเลาะวิวาท ไม่รักใคร่สามัคคีกัน เป็นพี่น้องกันแต่เพียงในนาม ไม่เป็นพี่น้องกันจริง ขาดภราดรภาพ

บางทีปัญหาไม่ได้มาจากพ่อแม่ลำเอียง แต่ลูกๆ เองไม่รักใคร่สามัคคีกัน พอเป็นอย่างนี้แล้ว ก็คอยฟังจ้องมองกัน ใครจะได้มากนิดน้อยหน่อยเป็นไม่ได้ เกิดเรื่องทันที แม้ว่าจะไม่ตั้งใจ ไม่มีเจตนา ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เรื่องเล็กก็กลายเป็นเรื่องใหญ่โต ยอมกันไม่ได้ ตึงแ่งกันอยู่เรื่อย เดี่ยวคนนี่ว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เดี่ยวคนนั้นว่าไม่มีเสรีภาพ หรือได้เสรีภาพไม่เท่ากัน ในครอบครัวมีแต่ความระหองระแหงวุ่นวาย ไม่มีความสุข

ในทางตรงข้าม ในอีกครอบครัวหนึ่ง พี่น้องรักใคร่สามัคคีกัน และพ่อแม่ก็ไม่มีเจตนาจะลำเอียง มีอะไรได้มาก็แบ่งกันไป ให้เท่าๆ กัน บางที่ได้มากน้อยกว่ากันบ้าง ก็เต็มใจกัน ไม่ว่าจะไม่รู้สึกละอายอะไร ยิ่งกว่านั้น บางครั้งคนนั้นยังสละให้คนนี้ คนนี้ยังแถมให้คนโน้นอีก คนที่ได้มากก็ไม่ยอมเอา จะเอาไปแบ่งอีก เรื่องที่หมิ่นเหม่น่าจะเป็นปัญหาก็กไม่เกิดเป็นปัญหา หรือเรื่องใหญ่ก็กลายเป็นเรื่องเล็ก ทั้งหมดนี้ก็เพราะรักกัน มีความเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างแท้จริง อยู่กันด้วยน้ำใจ

เพราะฉะนั้น การป้องกันและแก้ปัญหาก็ต้องทำจากจุดเริ่มทั้งสองทาง คือทั้งจากต้นไปหาปลาย และจากปลายมาหาต้น

เริ่มจากต้นไปหาปลาย คือ ไล่จากข้อ ๑ ต่อ ๒ ไป ๓ ตามลำดับ ก็ต้องจัดให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างถูกต้อง และให้ได้มี

เสรีภาพนั้นอย่างเท่าเทียมกัน เกิดความเสมอภาค แล้วจะได้ไม่ทะเลาะวิวาทแก่งแย่งขัดแย้งกัน และอาจจะสามัคคีกันได้

ขอให้สังเกตว่า ในที่นี้ ลงท้ายว่า “อาจจะสามัคคีกันได้” คือเพียงอาจจะเท่านั้น เพราะความมีเสรีภาพและสมภาพ/เสมอภาคอย่างที่พูดกันมานี้ ไม่ใช่เหตุปัจจัยอย่างเดียวและเพียงพอที่จะทำให้คนรักใคร่สามัคคีมีภราดรภาพกันได้

ยังมีเหตุปัจจัยอย่างอื่นอีกที่สำคัญมาก ที่จะทำให้คนแตกแยกรังเกียจเดียดฉันท์กัน และแม้แต่คำว่าความเสมอภาคก็มีความหมายแ่งมุมกว้างกว่าที่เข้าใจกันทั่วไป ที่เน้นในแง่ว่ามีสิทธิเสรีภาพเสมอกัน ได้รับการปฏิบัติเสมอหน้ากัน ความเสมอหรือสมมีแ่งมุมความหมายมากกว่านั้น และแ่งมุมความหมายอย่างอื่น บางอย่างเป็นปัจจัยตัวสำคัญที่จะให้เกิดภราดรภาพ หมายความว่า ภราดรภาพ/สามัคคีเอก็ภาพ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความเสมอภาคอย่างลึกซึ้งที่จะพูดในทางธรรมต่อไป

ด้านที่สอง เริ่มจากปลายมาหาต้น คือ ย้อนจากข้อ ๓ ลงมาข้อ ๒ จนถึงข้อ ๑ วิธีแก้และกันปัญหา ได้แก่ พยายามสร้างความสมัครสมานสามัคคี ให้ประชาชนมีความรักใคร่พร้อมเพรียง มีความรู้สึกและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันดุจเป็นญาติพี่น้อง

เมื่อประชาชนมีภราดรภาพ หรือสามัคคีเอก็ภาพนี้แล้ว ก็จะไปปรับเรื่องความเสมอภาคและเสรีภาพให้เข้าที่ลงตัวสอดคล้องไปกันได้อย่างดี

ในทางปฏิบัติ ต้องทำทั้งสองด้านประกอบกัน ด้านแรก จากต้นไปหาปลาย คือให้มีเสรีภาพอย่างเสมอภาคกันนั้น เป็น ความจำเป็นที่จะต้องให้มีเป็นพื้นฐานไว้

แต่แค่นั้นหาเพียงพอไม่ การแก้ปัญหาจะเด็ดขาดหรือ สำเร็จจริงก็ต่อเมื่อบรรลุผลตามวิธีในด้านที่สอง คือย้อนกลับจาก ข้อ ๓ (ภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพ) ลงมา ซึ่งจะทำให้ไม่มีแก่งอน หรือเฟื่องจ้องหาแก่งามุมต่อกัน

ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพนั้น อาจมีมาในหลายรูปแบบ เพราะเหตุปัจจัยที่จะทำให้คนแบ่งแยกขัดแย้ง หรือเข้ากันไม่ได้ มี หลายอย่าง เช่น ผิวดรหณ เผ่าพันธุ์ ภูมิภาค และลัทธิความเชื่อถือเป็นต้น ซึ่งแต่ละอย่างก็อาจจะต้องใช้วิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะที่ ต่างๆ กันไป

แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร สิ่งหนึ่งที่ควรระวังไว้ก่อน เพื่อไม่ให้ เป็นตัวพลอยผสมที่ซ้ำเติมปัญหาทำให้แก้ไขยากมากขึ้น ก็คือ การดูถูกดูหมิ่นและกีดกันกันด้วยเรื่องภูมิธรรมภูมิปัญญา ซึ่งมักจะ พ่วงมากับความแบ่งแยกที่เป็นตัวปัญหาเดิมด้วย

มนุษย์นั้น เมื่อมีความถือตัวแล้ว ก็มักคอยจ้อง คอยมอง คนอื่นพวกอื่นว่าจะลบหลู่ดูถูกกระทบกระทั่งหรือกีดกันตน จนลืมนมอง ลืมสำรวจดูตัวเอง การแก้ปัญหาไม่ใช่อยู่ที่คนพวกอื่นจะต้อง พยายามไม่ดูถูกกีดกันเราเพียงอย่างเดียว แต่ตัวเราเองจะต้อง คอยสำรวจตรวจสอบและปรับปรุงตนเองด้วย สังคมประชาธิปไตย

เป็นสังคมของคนที่ยังพัฒนาตน เราจะต้องถือคติว่า *อย่ามัวถือตัว แต่จงทำตัวให้หน้าหนักถือ*

การศึกษาเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาคนเพื่อปรับภูมิธรรม ภูมิปัญญาของประชาชนให้สม่ำเสมอ และยังคงช่วยในการแก้ปัญหาความแตกแยกที่เกิดจากสาเหตุอย่างอื่นด้วย แต่การแก้ไขสาเหตุเฉพาะเหล่านั้นต้องอาศัยความรู้และวิธีการอื่นๆ ด้วย ซึ่งเกินขอบเขตของเรื่องที่จะพูดในที่นี้

รวมความก็คือ จะต้องระลึกไว้ว่า ถ้าไม่สามารถสร้างภาพารตราภาพขึ้นมาให้ประชาชนมีสามัคคีเอกภาพกันด้วยจิตใจแท้จริงแล้ว ปัญหาเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็จะมีอยู่เรื่อยไป จะไม่มีหลักประกันที่จะทำให้ประชาธิปไตยมั่นคงยั่งยืน

ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ

ในประเทศที่เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยใหม่ๆ หรือยังพัฒนาประชาธิปไตยไปไม่ได้ไกล ปัญหาจะโดดเด่นอยู่ที่เรื่องเสรีภาพและสมภาพ ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับประชาชนทั่วไปโดยส่วนรวม คือเป็นปัญหาสำหรับประชาชนแต่ละคนเหมือนๆ กัน และประชาชนก็จะดิ้นรนตลอดจนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพและความเสมอภาคนี้ ในระหว่างนี้ ปัญหาด้านภาพารตราภาพจะไม่ค่อยปรากฏ บางทีดูเหมือนกับไม่มี แต่ที่จริงนั้น มันมีแฝงอยู่ตลอดเวลา

แต่เมื่อใดได้พัฒนาประชาธิปไตยกันไปพอสมควร พอว่า ปัญหาเรื่องการเรียกร้องหาเสรีภาพและสมภาพเบาบางลง เพราะ

ประชาชนทั่วไปได้รับหลักประกันที่จะมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคพอสมควร ในระดับที่เรียกว่าลงตัวอยู่ตัวแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพที่แผ่มานาน ก็จะไม่เด่นขึ้นมา (ในบางสังคม ปัญหานี้อาจจะปรากฏเป็นครั้งคราว แม้ในระหว่างที่ยังดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค) และจะเป็นปัญหาที่หนักหนาเยื่อใยยากที่สุด อาจจะต้องถึงกับเป็นจุดติดตันของมนุษยชาติก็ได้

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็คือประเทศอเมริกาที่แหละ ที่ภูมิใจว่าประชาชนมีหลักประกันสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างดีมาก แต่ปัจจุบันได้ประสบปัญหาความขัดแย้งแบ่งแยกรังเกียจเดียดฉันท์ ระหว่างเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ สีผิว และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก และปัญหานั้นก็รุนแรงขึ้นๆ ไม่ใช่ลดน้อยลงเลย และยังไม่มี ความมั่นใจว่าจะแก้ปัญหานี้ลงได้อย่างไร

แทบไม่มีประเทศชาติหรือสังคมใดเลย ที่ประกอบขึ้นด้วยประชาชนพวกเดียวกันล้วนๆ มีแต่จะประกอบด้วยกลุ่มชน เผ่าชนต่างๆ มากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งแตกต่างกันโดยเชื้อชาติบ้าง สีผิวบ้าง ลัทธิศาสนาบ้าง ภาษาและวัฒนธรรมบ้าง ความแตกต่างเหล่านี้พร้อมที่จะเป็นปมก่อปัญหาได้ตลอดเวลา และนี่คือต้นตอของปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกภาพ

พอปัญหาการดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคทั่วไปเบาบางลงอย่างที่ว่าข้างต้นแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพที่นอนเนื่องอยู่ ก็จะโผล่เด่นชัดออกมา และส่งผล

ย้อนกลับไปสู่ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอีกครั้งหนึ่ง

แต่ปัญหาสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ที่พุ่งมากับปัญหาภราดรภาพนี้ มาในรูปแบบใหม่ที่แปลกออกไปจากเดิม โดยจะมีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ

- ก) เป็นปัญหาสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคที่ไม่เท่ากันระหว่างกลุ่มระหว่างพวกว่า พวกเราไม่มีสิทธิเสรีภาพเหมือนอย่างพวกเขา เราไม่มีความเสมอภาคกับพวกนั้น ไม่ใช่ปัญหาของประชาชนแต่ละคน และ
- ข) คราวนี้ปัญหาเสรีภาพกับปัญหาความเสมอภาคจะมาบรรจบเป็นเรื่องเดียวกัน คือ เป็นปัญหาว่า กลุ่มชนหรือเผ่าพวกต่างๆ มีสิทธิเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน หรือมีเสรีภาพไม่เสมอภาคกัน ว่าพวกเขามีเสรีภาพอันนี้ แต่พวกเราไม่มีเสรีภาพอันนั้น พวกเขาทำ-มี-เป็นอย่างนั้นได้ แต่พวกเราทำ-มี-เป็นอย่างนั้นไม่ได้ เราจึงไม่มีเสมอภาคกับเขา

ในการแก้ปัญหา จะต้องทำทั้งสองระดับอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น คือ ในขั้นพื้นฐาน จะต้องให้เห็นว่าคนต่างกลุ่มต่างพวก ได้รับสิทธิเสรีภาพ และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน และอีกระดับหนึ่งคือ การสร้างภราดรภาพ/สามัคคีเอकीภาพ

แต่ก็ดังได้กล่าวแล้ว การป้องกันแก้ไขปัญหาระดับที่สองนี้

ยากมาก เพราะปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกีภาพนี้ เป็นปัญหาที่ยังลึกถึงจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อถือและคุณธรรม อันโยงไปถึงอุปสรรคมากมาย เช่น ความหวงแหนชาติพันธุ์ ความรังเกียจเด็ดฉันทันในเรื่องสีผิวหรือเผ่าพันธุ์ ความดูถูกดูหมิ่นกันในด้านภูมิธรรมภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ความยึดมั่นในการแบ่งแยกตามลัทธิความเชื่อถือ เป็นต้น ซึ่งรวมแล้วก็คือเป็นปมที่นำไปสู่ปัญหา *การไม่มีความร่วมมือที่จะสมัครสมาน*

ทั้งๆ ที่ภายนอกไม่มีเหตุที่จะทำให้ต้องแบ่งแยก แต่เมื่อใจไม่พร้อมไม่ยอมที่จะสมัครสมานแล้ว ความสามัคคีเอกีภาพและภราดรภาพก็ไม่อาจเกิดขึ้นจริงๆ ได้ และเมื่อใจไม่สมัครสมานกัน อย่างนี้ เรื่องที่ไม่น่าเป็นเรื่อง ก็กลายเป็นเรื่อง สิ่งที่ไม่น่าเป็นปัญหาก็เป็นปัญหา ปัญหาเล็กก็กลายเป็นปัญหาใหญ่ เพราะใจตั้งแง่ต่อกันอย่างทีกล่าวมาแล้ว ปัญหาสิทธิเสรีภาพไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มระหว่างหมู่ก็จะคงอยู่เรื่อยไป พร้อมกับความขาดสามัคคีไม่มีภราดรภาพ และจึงไม่อาจเกิดมีเอกีภาพ แล้วประชาธิปไตยก็ไม่อาจสัมฤทธิ์อย่างจริงแท้ในสังคม

ถ้าถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวกันทั้งหมด สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน แล้วขยายตัวเพิ่มจำนวน แบ่งกันเป็นหมู่เป็นพวก แยกย้ายเหินห่างกันไป

บัดนี้ เมื่อโลกแคบเข้ามา จนมวลมนุษยย์เหมือนอยู่ใกล้ชิดเป็นชุมชนเดียวกัน จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งหมด ถึงเวลาที่จำเป็นต้องอยู่ร่วมเป็นสังคมเดียวกัน มนุษย์จะสามารถทำลายเครื่อง

แบ่งแยกและความรู้สึกเดียดฉันท์ แล้วสมัครสมานกลมกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีความหลากหลายในความเป็นหนึ่งได้สำเร็จหรือไม่

เรื่องนี้อาจจะปัญหาสุดท้ายของมวลมนุษย และอาจจะเป็นจุดติดตันที่แก้ไม่ตก และก็จะเป็นบททดสอบหรือพิสูจน์มนุษยชาติดีด่วยว่า มนุษย์นี้จะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้สำเร็จ เพื่อบรรลุถึงสันติภาพและอิสรภาพที่แท้จริงได้หรือไม่

นักการเมือง นักปกครอง และประชาชนที่เฝ่ปรารถนาจะแก้ปัญหาของสังคมมนุษย์อย่างแท้จริง และหวังที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์มั่นคง จะต้องเป็นผู้มองการณ์ไกล ไม่ใช่มองอยู่แค่ปัญหาเฉพาะหน้าในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในบัดนี้เท่านั้น แต่จะต้องเตรียมวางแนวทางสำหรับการแก้ปัญหาระยะยาว ให้พร้อมไว้แต่เนิ่นๆ ที่เดียว

นักการเมืองที่จะทันกับยุคต่อไปนี้ นอกจากจะต้องมองการณ์ไกล เป็นผู้ข้ามขีดชั้นของกาลเวลาไปได้แล้ว จะต้องเป็นนักการเมืองที่มีความเป็นสากล คือก้าวข้ามขีดชั้นของทะเลไปสู่อการแก้ปัญหาของมวลมนุษยชาติทั่วโลก คือปัญหาสากลที่มีเสมอเหมือนกันทั่วโลกแห่งความขาดภราดรภาพนี้

การที่จะแก้ปัญหาซึ่งแฝงลึกในใจของมนุษย์ข้อนี้ได้ คงจะต้องใช้ความเป็นอัจฉริยะที่เดียว เพราะการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้เกินขอบเขตของวิธีการด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ

เป็นต้น ที่อยู่ในฝ่ายรูปธรรม แต่เป็นเรื่องของจิตใจ เกี่ยวด้วยความเชื่อถือและคุณธรรมดังที่กล่าวแล้ว ซึ่งจะต้องใช้ปรีชาญาณทางด้านศาสนา ปรัชญา ศีลธรรม/จริยธรรม และศาสตร์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งหมดเข้ามาช่วยแก้ปัญหา อย่างที่เรียกว่าจะต้องบูรณาการทุกแดนแห่งปัญญาของมนุษย์เข้ามาใช้ในการแก้ปัญหา ซึ่งจะได้สำเร็จได้ ก็ต้องมีการพัฒนาามนุษย์ขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง

เมื่อพูดมาถึงจุดนี้ ก็ทำให้นึกถึงชื่อของระบอบการปกครองนี้ ที่เรียกว่าประชาธิปไตยนั้น ความจริงก็เป็นเพียงชื่อเรียกอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการมองความหมายโดยเน้นไปที่แง่หนึ่งด้านหนึ่งของมัน กล่าวคือ -

ที่เรียกว่า*ประชาธิปไตย* ก็เพราะเน้นความหมายในแง่ของอำนาจ ว่าเป็นการปกครองซึ่งอำนาจอยู่ที่ประชาชน โดยประชาชนเป็นใหญ่ แต่ถ้ามองเน้นในแง่อื่นด้านอื่น ก็อาจจะเรียกชื่ออย่างอื่นดังที่ในสมัยโบราณ เคยหรือบางที เรียกชื่อการปกครองทำนองนี้ว่าระบอบ*สามัคคีธรรม* คือเรียกชื่อโดยมองเน้นไปที่ความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างประชาชน ที่จะเป็นแกนรักษาให้การปกครองระบอบนี้ดำรงอยู่ได้ และสัมฤทธิ์ผลสมตามความมุ่งหมาย

สมภาพและเสรีภาพจะไปดี บนเวทีแห่งเอกภาพ

ในทางพระพุทธศาสนา ท่านมองหลักการทั้งสามอย่างนั้น โยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภราดรภาพ หรือเอกภาพ เป็นเหมือนสนาม หรือเวที หรืออ่างเก็บน้ำ หรือห้องประชุม ที่รองรับ

นักกีฬา นักแสดง นักว่ายน้ำ หรือสมาชิกของที่ประชุมให้รวมอยู่ด้วยกัน โดยมีความเป็นอิสระ พร้อมกับความประสานกลมกลืน ซึ่งแต่ละคนอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่ถูกต้อง เหมาะสม สัมพันธ์กันได้ดี พฤติกรรมและความเป็นไปต่างๆ ที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและความเสมอภาค ก็แสดงอยู่ภายในแหล่งรวมอันเดียวกันนั้น

เมื่อทุกคนใช้เสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน อย่างประสานเกื้อกูลกัน ถูกต้องตามตำแหน่งฐานะภายในที่รวมนั้น ทุกอย่างก็ดำเนินไปด้วยดี เป็นองค์รวมที่สงบเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงแสดงหลักการใหญ่แห่งภวตรภาพหรือเอกภาพไว้ โดยที่หลักการใหญ่นี้ครอบคลุมความเป็นอยู่และการปฏิบัติที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและสมภาพเอาไว้ในตัว ให้มีความหลากหลายที่โยงกันได้ในระบบที่ประสานเป็นหนึ่งเดียว

หลักการหรือหลักธรรมนี้ เรียกว่า*สาราณียธรรม* แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องระลึกลงถึงกัน มีความหมายทำนองเดียวกับภวตรภาพ เป็นหลักการที่จะทำให้เกิดความประสานพร้อมเพรียงสามัคคีและผืนิกรวมกันเป็นเอกภาพ

หลักธรรมนี้มีสาระสำคัญซึ่งสอนว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องมีเครื่องผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน เพราะการที่แต่ละคนจะอยู่ได้ด้วยดี และเอาศักยภาพของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้นั้น คนเหล่านั้นจะต้องมีความสามัคคีรู้จักร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี

การร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น มีลักษณะการ แสดงออกต่างๆ ซึ่งเน้นความมีเมตตาปรารถนาดีหวังประโยชน์สุข ต่อกัน อันจะโยงไปหาหลักการพื้นฐาน คือการที่คนเราจะต้องใช้ ปัญญา คือบอกว่า จะต้องใช้ปัญญานั้น บนพื้นฐานของเมตตา หมายความว่าใช้ปัญญา โดยมีเมตตาประกอบ หรือใช้ปัญญาใน จิตใจที่มีเมตตา และ จิตใจที่มีเมตตา ก็ต้องใช้ปัญญา

ถ้ามีเมตตาโดยไม่ใช้ปัญญา ก็อาจจะเกิดความลำเอียง เช่นเรามีเมตตาเอาแต่จะปรารถนาดีช่วยเหลือใครคนหนึ่ง แล้วเรา ไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ทั่วถึงความจริง เราก็อาจจะลำเอียงเข้า ข้างคนนั้นเต็มที แต่พอใช้ปัญญารู้จักพิจารณาเหตุผล เราก็ได้ ปฏิบัติการที่ถูกต้องพอดี

ในทางตรงข้าม ถ้าใช้ปัญญาโดยไม่มีเมตตา เราก็อาจจะ ใช้ปัญญาโดยไม่คำนึงถึงใคร โดยไม่มีความรักเพื่อนมนุษย์ แล้ว เราก็อาจจะคิดทำอะไรโดยที่ว่ามันไม่เกื้อกูลไม่เป็นประโยชน์แก่ เพื่อนมนุษย์ก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีประกอบกัน ๒ อย่าง คือทั้ง ปัญญา และเมตตา

สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไมตรี เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี

หลักของสังคมที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น ก็คือ เป็นสังคม แห่งสามัคคีเอकीภาพ ที่คนมีเมตตาหรือไมตรีต่อกัน เป็นพื้นฐาน รองรับความเป็นอยู่และการแสดงออกเสรีที่มีความเสมอภาคเท่า

เทียมกัน ท่านแสดงไว้เป็น *สารานุกรมธรรม* มี ๖ ประการ คือ

ประการที่ ๑ จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา หมายความว่าทำด้วยความรัก ด้วยไมตรี ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีการช่วยเหลือ มีการร่วมมือ มีความพร้อมที่จะประสานงานกัน ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้เกิดน้ำใจผูกพัน ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันไปได้ โดยมีเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นโอกาสพื้นฐานที่จะให้แต่ละคนนำเอาศักยภาพของตนมาเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมด้วยกัน

ประการที่ ๒ จะพูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตานั่นสำคัญมาก ในเวลาที่เราใช้เหตุผลเจรจากัน เราก็มักใช้ปัญญา โดยไม่มีโทษ ที่จะมาทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งทะเลาะโจมตีต่อกัน คือพูดด้วยความหวังดีต่อกัน และมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ในเวลาที่มีเหตุการณ์อะไรต่างๆ ก็จะมีหน้ามาพูดจาปรึกษากัน ปรึกษากันเข้าใจกันได้ แต่ถ้าคนไม่มีเมตตาต่อกันแล้ว เมื่อมีปัญหาขึ้นมาก็คงก่อให้เกิดความทะเลาะเบาะแว้ง และความขัดแย้ง แล้วผลที่สุดก็นำไปสู่ความรุนแรง สู่การทำลายล้าง นำไปสู่ปัญหา

ฉะนั้น จะต้องพูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีจิตสำนึก และระลึกว่า ที่เราพูดนี้เพราะเราหวังประโยชน์สุขร่วมกัน ต้องการสร้างสรรค์ แต่เราอาจจะเห็นว่าที่ท่านทำนั้นยังไม่ถูก เราจึงพูด แม้ท่านจะทำไม่ถูก แต่เราก็มักมีความรักท่านอยู่ และเรามีความปรารถนาดีต่อสังคมส่วนรวม หวังจะช่วยกันแก้ปัญหา เราพูดด้วยความปรารถนาดี เมตตาอย่างนี้เป็นทางให้แก้ปัญหาได้

แต่ถ้าพูดโดยไม่มีเมตตา ก็มีแต่จะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง เราก็รู้กันอยู่แล้วว่า ธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนนี้ พอถึงขั้นหนึ่ง ก็มีแต่ปัญหา เรื่องศักดิ์ศรีบ้าง เรื่องของมานะบ้าง อะไรต่างๆ พอขัดแย้งโจมตีกัน ก็ยิ่งรุนแรงขึ้นๆ แล้วก็ยอมกันไม่ได้

ยิ่งในสังคมไทยนี้ เราพูดกันว่า คนมีลักษณะที่มีความถือตัวสูง ถือศักดิ์ศรีหนัก ยอมกันยาก เพราะฉะนั้นปัญหาก็จะยิ่งรุนแรง ถ้าจะแก้ปัญหาให้ได้ ก็ต้องมีเมตตา จะต้องแสดงความปรารถนาดีต่อกัน พูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา แต่ไม่ใช่ว่าพูดเพียงเพื่อเอาใจกันนะ ไม่ใช่อย่างนั้น ก็พูดเหตุผลนั้นแหละ แต่พูดด้วยวาจาที่แสดงถึงจิตใจที่มีความปรารถนาดี

ประการที่ ๓ จะคิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา คิดต่อกันด้วยเมตตาก็คือว่า มีความหวังดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อกัน ข้อนี้สำคัญ ในขั้นที่เอาเมตตามาประกอบกับการใช้ปัญญา ถ้าใจมีเมตตา เวลาใช้ปัญญาก็จะช่วยให้โลภะ โทสะ โมหะ เข้าครอบงำความคิดได้ยาก เราก็จะพิจารณา วินิจฉัย คิดการ วางแผนต่างๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน และสร้างสรรค์สังคม

นอกจากนั้น ในด้านการแสดงออก เมตตาก็ทำให้มีจิตใจที่พร้อมจะยิ้มแย้ม เวลาพบหน้ากันก็ยิ้มได้ นำไปสู่การพูดจากันได้ดีขึ้น

เมตตาทางใจนี้ ยังลึกลงไปอีก หมายถึงความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรีจิตต่อกันอย่างจริงใจ เป็นความรักที่ไม่แบ่งแยก

เพราะมองทุกคนเป็นมนุษย์เสมอเหมือนกัน ในฐานะที่ทุกคนนั้น เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอัน เดียวกัน หรือภายใต้อำนาจของพญามัจจุราขอย่างเดียวกัน

ความรักและไม่ตรีอย่างจริงใจนี้ ทำให้สัมพันธ์คบหากัน โดยไม่มีอุปายซ่อนเร้นต่อกัน ไม่มีลักษณะที่เรียกว่า แสงจตุรร่วม สงวนจุดต่าง แต่เป็นแบบที่ว่า ยอมรับจุดต่าง อยู่กันบนฐานของ จุดร่วม คือ แม้จะมีความแตกต่างโดยผิวพรรณ เชื้อชาติ ลัทธิ ศาสนา และสติปัญญาเป็นต้น ก็รับรู้และยอมรับกันตามเป็นจริง ไม่ถือเป็นเรื่องที่จะแบ่งแยกรังเกียจเด็ดขันธ์กัน พร้อมใจที่จะ สม่ครสมานกัน โดยมีจุดร่วมพื้นฐานที่ทำให้รักกันและอยู่ร่วมกัน ได้ คือการที่เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ดังกล่าวแล้ว

มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ

เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข

ประการที่ ๔ มีกินมีใช้เผื่อแผ่ให้ทั่วถึงกัน ธรรมชาติคนนี้ เมื่อยังไม่ได้พัฒนา ด้อยการศึกษาที่แท้ ก็มุ่งเอาแต่ประโยชน์ส่วน ตัว ยึดมั่นติดในผลประโยชน์ เห็นแก่ตัวมาก ไม่สามารถเฉลี่ยเจือ จานกันได้ ทำให้สังคมมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันห่างไกล เมื่อคน เหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมากในเรื่องรายได้ ในเรื่องทรัพย์สินสมบัติหรือ สิ่งที่ครอบครอง ก็เป็นทางให้เกิดความแตกแยก คนในสังคมจึงจะ ต้องมีความโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่แบ่งปันเจือจานกัน

โดยเฉพาะในสังคมของพระนั้น ท่านถือเป็นหลักสำคัญ เรียกว่า *สาธาณโภคี* แปลว่า มีกินมีใช้ร่วมกัน มีอะไรต่ออะไรก็เอามาแบ่งกันกินใช้ ถ้าสังคมของเราถือหลักพระพุทธศาสนาข้อนี้ ก็จะช่วยได้มาก เราจะไม่หวงแหนกอบโกยเอามาไว้เฉพาะตัวผู้เดียว

มีพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า *เนกาสี ลมเต สุขิ* แปลว่ากินคนเดียวไม่ได้ความสุข บางคนคงเถียงว่าอาจจะมีความสุข แต่มันไม่สุขจริง เพราะจะมีความรู้สึกคับแคบแปลกแยกตั้งแ่งหรือหวาดระแวงแฝงอยู่ แต่ถ้าเราแบ่งกันแล้ว ก็จจะรู้สึกว่ามีความสุขจากการที่ได้เห็นผู้อื่นมีความสุขด้วย

ในพุทธศาสนาท่านบอกว่า คนเรามีการพัฒนาจิตใจขึ้นไปตามลำดับ คนที่ยังไม่พัฒนาเลย จะมีความสุขจากการได้ อย่างเดียว ต้องได้ ต้องเอา ถ้าฉันได้ ฉันเอา ฉันได้กิน ฉันได้ใช้ ฉันก็มีความสุข แต่ถ้าให้คนอื่น ก็จะเป็นการสูญเสียไป แล้วก็ไม่มีความสุข มันเบียดเบียนจิตใจไม่สบายเลย อย่างน้อยก็มีความเสียดาย ไม่อาจจะมีสุขได้

แต่ที่นี้ ถ้าคนเราพัฒนาตัวเองขึ้นไป เราจะรู้จักความสุขเพิ่มขึ้น จะมีความสุขอีกแบบหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเป็นความสุขที่ประณีตคือ *ความสุขจากการให้* คนที่มีคุณธรรมในจิตใจเท่านั้น จึงจะมีสุขแบบนี้เกิดขึ้น

ยกตัวอย่างง่ายๆ คือพ่อแม่นี้ให้แก่ลูกได้ และเมื่อให้แล้วก็มีความสุขด้วย ใช้หรือเปล่า เอ๊ะ! ธรรมดาคนเราต้องได้มาจึงมี

ความสุข ทำให้เขาไปจึงมีความสุขได้ ได้มาจึงจะสุข เสียไปจะสุขได้อย่างไร ทำไมพ่อแม่ให้แก่ลูกแล้วตัวเองมีความสุข ทั้งๆ ที่ของนี้ฉันก็ชอบ ฉันก็อยากจะกินนะ แต่ลูกขอก็ยินดีให้ พ่อให้แก่ลูกไปแล้ว เห็นลูกกิน พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นตอบได้ว่า เพราะในใจของพ่อแม่มีเมตตา มีความรัก จึงได้คำตอบว่า พ่อในใจเมตตา*มีความรักแล้ว แม่ให้แก่เขา เราก็มีความสุข*

พ่อแม่มีเมตตาต่อลูก ให้แก่ลูกแล้วก็มีความสุข ถ้าเพื่อนมีเมตตา*รักเพื่อน*ล่ะ ให้แก่เพื่อนก็มีความสุข ทีนี้ถ้าเราแม่เมตตา ขยายกว้างออกไป รักเพื่อนมนุษย์ รักเพื่อนร่วมโลก เราให้แก่ใคร เราก็มีความสุขได้ทั้งนั้น เพราะเมื่อใจเมตตา*มีความรักแล้ว* เราเห็นเขามีความสุข เราก็มีความสุข เรียกว่า *ให้ความสุข ก็ได้ความสุข* โดยมีเงื่อนไขว่า เมื่อจิตใจพัฒนาแล้วคือมีเมตตา

ฉะนั้น ในคำสวดของพระท่านจึงสอนญาติโยมอยู่เสมอ แต่เราแปลไม่ออก เวลาพระสวดอนุโมทนา*นี้ มีบทหนึ่งบอกว่า สุขุสฺส ทาทา เมธาวิ สุขํ โส อธิคฺจฺจติ* แปลว่า คนมีปัญญา ให้ความสุข ก็*ได้ความสุข* การที่เราให้ของแก่เขาไป *นี่คือเราให้ความสุขแก่เขา* เสร็จแล้ว เมื่อใจเรามีธรรม เราก็*ได้ความสุข*ด้วย

ฉะนั้น คนที่พัฒนาจิตใจของตนเองดีแล้ว มีคุณธรรม จะ*ได้*ความสุขพิเศษเพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือ ความสุขจากการให้ หมายถึงความว่า มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา มีความสุขจากการได้อย่างเดียว แต่พอเราพัฒนาจิตใจของเราแล้ว เราก็มีความสุขจากการให้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งด้วย หลักความจริงนี้มีความสำคัญมาก มัน

เป็นลักษณะแห่งความก้าวหน้าในการพัฒนาของมนุษย์

ความสุขจากการให้เป็นความสุขที่ปลอดโปร่ง กว้างขวาง เป็นความสุขที่ประณีต เป็นความสุขอีกแบบหนึ่งที่ประเสริฐกว่าความสุขเพียงจากการได้

สำหรับมนุษย์ปุถุชน ท่านให้ฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีความสุขจากการให้นี้เพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง เป็นการแสดงลักษณะของจิตใจที่พัฒนา อย่างน้อยก็มีจิตใจที่มีเมตตาแบบพ่อแม่ แบบเพื่อนฝูง ที่มีไมตรีต่อกันขยายออกไป และมนุษย์ที่พัฒนาอย่างนี้แหละ จึงจะเป็นสมาชิกที่สามารถร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้อย่างดี

ทั้งหมดนี้ก็อยู่ในเรื่องของกา^๑รที่ว่า เมื่อมีอะไรก็รู้จักแบ่งกันกินใช้ อย่างน้อยก็เต็มคำว่า “บ้าง” หมายความว่าไม่ใช่ทั้งหมด ถ้ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด ก็ต้องเป็นพระโสดาบัน

พระโสดาบันมีลักษณะอย่างนั้น คือ เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระโสดาบันว่า ท่านไม่มีความหวงแหนอะไรทั้งสิ้น ลักษณะอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องกำหนดจิตใจของพระโสดาบัน คือ ไม่มี*มัถริย* แปลว่า ไม่มีความตระหนี่ ไม่มีความหวงแหน มีอะไรถ้าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็พร้อมที่จะให้

แต่สำหรับปุถุชน ถ้าจะพูดว่ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด คนทั่วไปก็อาจจะบอกว่าเห็นจะไม่ไหว เพราะฉะนั้นก็บอกว่า มีอะไรก็แบ่งกันกินใช้บ้าง เอาแค่นี้ก่อน ก็ยังดี

ความเสมอภาคพื้นฐาน

คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา

ประการที่ ๕ ประพัตติมีวินัยอยู่ใต้กฎหมายเสมอกัน หรือ ประพัตติมีวินัยอยู่ในกฎกติกาเสมอหน้ากัน คำพระว่าสี่ล สามัญญตา แปลว่า มีศีลเสมอกัน คือมีความประพัตติดี รักษา ระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกายวาจาที่จะกลมกลืนเข้าด้วยกัน ไร้วางใจกันได้ ไม่ทำตนให้เป็นที่เคลือบแคลงหรือนำรังเกียจ

หมายความว่า คนที่จะอยู่ร่วมสังคมกันนี้ จะต้องมีศีลคือ ความประพัตติสุจริตไว้ใจกันได้ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความ เดือดร้อนแก่สังคม และรักษาระเบียบวินัย ทำตามกฎกติกาของ สังคมเสมอเหมือนกัน

ถ้าคนในสังคมนี้มีความประพัตติไม่สม่ำเสมอ มีคนร้าย มาก กฎหมายไม่สามารถควบคุมคนให้มีความประพัตติสม่ำเสมอ กัน หรือสถาบันการปกครองไม่สามารถปฏิบัติต่อทุกคนอย่างยุติ ธรรมเสมอหน้ากัน ปล่อยให้มีการเบียดเบียนก่อความเดือดร้อน ต่างๆ เช่น มีแก๊งปล้นฆ่าบ้าง ขบวนการค้ายาเสพติดบ้าง กลุ่มล่อ ลวงหญิงและเด็กไปค้าประเวณีบ้าง กลุ่มล่าสังหารคนต่างผิวต่าง เผ่า เป็นต้น อย่างนี้สังคมประชาธิปไตยก็อยู่ไม่เป็นสุข ไร้สำราญ และพัฒนาลำบาก

อย่างน้อยต้องมีศีลเบื้องต้น คือศีล ๕ เป็นพื้นฐานเสมอกัน ให้อยู่ร่วมกันสงบสุขได้

นอกจากนั้น จะต้องตั้งอยู่ในระเบียบวินัย มีกฎเกณฑ์ กติกาอะไรก็ต้องร่วมกันรักษา **ความมีระเบียบวินัยนี้เป็นสิ่งสำคัญ** อย่างยิ่งสำหรับสังคมประชาธิปไตย **เป็นลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการที่จะปกครองตนเอง**

คนที่ไม่ระเบียบวินัย ก็เหมือนแสดงตัวให้เห็นว่า ปกครองตัวเองไม่ได้ หรือปกครองตัวเองไม่เป็น ถ้าคนในสังคมไม่สามารถ อยู่กันสงบเรียบร้อยได้ มีการเบียดเบียนขัดแย้งวุ่นวายกันไปมา สืบ สนระส่ำระสาย ก็จะกลายเป็นเหตุผลให้มีคนที่เราเรียกว่าเผด็จการ ยกเป็นข้ออ้างเข้ามาจัดสรรปกครองบังคับเอา

ผู้เผด็จการนั้นคล้ายกับบอกว่า เมื่อท่านปกครองตัวเองไม่เป็น ปกครองกันไม่ได้ ฉันจะปกครองให้ จะจัดการให้สงบเรียบร้อย เลยทีเดียว และเมื่อยุ่งกันมากนักรานานนัก คนจำนวนมากก็จะอยาก ได้ผู้ปกครองแบบนี้อีก วงจรร้ายก็เลยวนเวียนไปมาไม่รู้จักจบสิ้น

ในเมืองไทยเรา นี้ เรื่องการรักษาระเบียบวินัยยังเป็นปัญหา มาก แม้แต่ระเบียบวินัยในการใช้ถนน คือการรักษากฎจราจร ถ้าไม่มี ระเบียบวินัยแล้ว การสถาปนาและพัฒนาประชาธิปไตยจะทำได้ยาก

เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมแล้ว จะ อยู่กันไปได้ได้อย่างไร ก็ยุ่งเหยิงสับสนวุ่นวายเดือดร้อน เกิดความติด ขัดไปทั่ว เหมือนอยู่บนถนนที่รถและคนไม่ทำตามกฎจราจร

สังคมที่หย่อนในศีลและขาดระเบียบวินัย ก็เท่ากับสร้าง อุปสรรคขึ้นมาปิดกั้นขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของตน ตั้ตรอน

โอกาสของตนในการที่จะพัฒนา ทำให้พัฒนาไม่เป็นกระบวนการ

สังคมที่ดีต้องมีกติกากฎ และคนในสังคมต้องรักษากติกา นั้น โดยมีความเสมอภาค คือเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย ได้รับความยุติธรรมจากกฎหมายเสมอหน้ากัน เพราะฉะนั้น ความมีศีล และรักษาระเบียบวินัยเสมอกัน จึงถือเป็นหลักสำคัญประการที่ ๕

ประการที่ ๖ มีแนวคิดความเห็นร่วมหลักการลงกัน คำบาสีว่า ทิฐิสามัญญตา แปลว่า มีความเห็นเสมอกัน คือ มีทิฐิ มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติ ที่ร่วมกัน หรือสอดคล้องไปกันได้ ปรับให้เข้าใจลงกันได้

คนในสังคมประชาธิปไตยนี้ อย่างน้อยต้องมีความเห็น ความเข้าใจและความเชื่อมั่นในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกัน เริ่มแต่ยอมรับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้

แล้วถ้าจะให้ เป็นประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของประชาธิปไตยอย่างทีกล่าวเมื่อกี้ อย่างน้อยก็ เข้าใจเรื่องเสรีภาพว่าความหมายของมันคืออะไร

ถ้าไม่มีความเข้าใจร่วมกัน มีความเข้าใจผิดพลาด มันก็ยุ่ง แค่ว่าเข้าใจเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ เท่านั้น ก็ยุ่งแล้ว

ในเมืองไทย เรามีคำพูดล้อกันเองว่า ทำได้ตามใจคือไทยแท้ อะไรทำนองนี้ ถ้าไทยแท้ต้องทำได้ตามใจ ก็เห็นจะแย่ เพราะฉะนั้นเห็นจะต้องปรับกันใหม่

คำพูดที่ว่า **ทำได้ตามใจ คือไทยแท้** นั้น ถ้าเข้าใจความหมายเสียใหม่ ก็ใช้ได้ และอาจจะกลายเป็นดีไป คือ ที่ว่าทำได้ตามใจนั้น ไม่ใช่หมายความว่าทำได้ตามชอบใจแบบอำเภอใจ แต่ทำได้ตามใจที่มีเสรีภาพ ถ้าทำได้ตามชอบใจ โดยที่ใจนั้นมีเสรีภาพแล้ว ก็ไม่เป็นปัญหา นั่นคือไทยแท้

ไทยแท้ คือคนที่ เป็นไท คือคนเสรี “ไท” แปลว่าคนที่ เป็นอิสระ คือคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง คนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง ก็คือคนที่มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส

เพราะฉะนั้น ที่บอกว่าทำได้ตามใจคือไทยแท้นั้นถูก แต่ต้องพูดในความหมายใหม่ คือความหมายว่า **ทำได้ตามใจที่เป็นเสรี** ถ้าทำได้ตามใจที่เป็นเสรีแล้ว ก็จะเป็นไทยแท้ ซึ่งเป็นอิสระทั้งภายนอกและภายใน

ทิวี่ หรือ ทิวี่ฐึ้นั้น เป็นเรื่องของปัญญาที่มองเห็นหรือเข้าถึงความจริงในระดับต่างๆ ในขั้นต้นๆ เขาเพียงมีความเห็นความเข้าใจ ยึดถือในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกันอย่างที่ว่ามาแล้ว ก็พอ

แต่จะให้ถึงขั้นลงรากวางฐานของประชาธิปไตยได้มั่นคง จนกระทั่งมีภราดรภาพและสามัคคีเอกภาพอย่างถาวร ก็จะต้องรู้เห็นเข้าใจลึกกลงไปอีก

ทิวี่ ความรู้เห็นเข้าใจลึกกลงไปที่ว่านี้ ว่ากันย่อๆ ก็คือ ความรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ เห็นโลกเห็นชีวิตและสรรพสิ่งตามเป็นจริง ว่าเป็นของไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงไป เกิดขึ้นแล้วก็ปรวนแปร แล้วก็ดับสลาย ไม่มีอะไรจะยืนยงคงอยู่นิรันดร์

เมื่อรู้เห็นเข้าใจอย่างนี้แล้วจะเกิดอะไรขึ้น และจะสัมพันธ์กับประชาธิปไตยอย่างไร?

ตอบว่า พอเห็นความจริงของธรรมชาติ เข้าใจโลกและชีวิตอย่างนี้แล้ว ก็จะต้องถอนหรือคลายความยึดติดถือมั่นนั้นลงหมดทั้งหลายลงได้ หรือบรรเทาให้เบาบางลง โดยเฉพาะที่ความต้องการในระดับนี้ก็คือ ทำลาย*มัจฉริยะ* คือความหวงแหนกีดกันรังเกียจเด็ดขาดขั้นระหว่างมนุษย์ ๕ อย่าง

ไม่ต้องพูดถึง ๕ อย่าง เขาเพียง ๒ อย่างก็พอ สำหรับในที่นี่ สองอย่าง คือ

๑) *กุลมัจฉริยะ* ความหวงแหนรังเกียจเด็ดขาดขั้นที่กีดกันกันด้วยเรื่องตระกูลวงศ์ เผ่าพันธุ์ กลุ่ม คณะ พรรคพวก

๒) *วรรณมัจฉริยะ* ความหวงแหนรังเกียจเด็ดขาดขั้นที่กีดกันกันด้วยเรื่องสีผิว การแบ่งแยกชั้นวรรณะ*

พอละถอนหรือผ่อนบรรเทา*มัจฉริยะ* ๒ อย่างนี้ลงได้ (ถ้าเห็นสัจจธรรมจริงแล้วก็จะได้ทั้ง ๕ อย่าง แต่ถ้าพูดที่นี้ให้ครบก็จะยืดยาวกันใหญ่ ต้องข้ามไปก่อน) ความรังเกียจเด็ดขาดขั้นที่หวงแหนกีดกันกันหมดไป หรือลดลงไป ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเมตตาไมตรีธรรมที่จริงใจก็เกิดขึ้นได้ คนจะสามารถสัจมักรศมานรักใคร่สามัคคีกัน ภราดรภาพและเอกภาพก็สัมฤทธิ์

* อีก ๓ อย่าง คือ *อวาสมัจฉริยะ* (หวงถิ่นที่อยู่) *ลาภมัจฉริยะ* (หวงผลประโยชน์) และ *ธรรมมัจฉริยะ* (หวงภูมิธรรมภูมิปัญญา) [ที.ปา.๑๑/๒๘๒/๒๔๖]

ฟังเขาว่า ประชาธิปไตยดูมึนมาอยู่แสนไกล แต่พอได้เห็นตัวแท้ ก็แค่อยู่อไกลๆ เอาติดตัวไปได้จับปล้น

เมื่อประชาชนมีเมตตาไมตรีรักใคร่สามัคคีกันดีจริงแล้ว เป็นญาติดีกันได้แล้ว ปัญหาเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็ ปรับลงตัวได้ไม่ยาก แล้วหลักการทั้งสาม คือ *เสรีภาพ สมภาพ และ ภราดรภาพ* ก็พร้อมบริบูรณ์ ประชาธิปไตย เมื่อมีรากฐานและแก่นสารครบครันอย่างนี้แล้ว ก็ย่อมตั้งมั่นสถาพร

ตกลงว่า ข้อสุดท้ายนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ครอบคลุมทั้งหมด คือบอกว่าจะต้องมีพื้นฐานคือความเข้าใจ หลักความเชื่อหรือหลักการ ที่ยึดมั่นในเรื่องประชาธิปไตยนี้ร่วมกันสอดคล้องเสมอเหมือนไป กันได้ ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในธรรมชาติของโลกและชีวิตตาม เป็นจริง ถ้าอย่างนี้แล้ว ประชาธิปไตยก็มีพื้นฐานที่ตั้งตัวอยู่ได้

หลัก ๖ ประการนี้ท่านเรียกว่า *สารณียธรรม* เรียงลำดับ เฉพาะหัวข้อไว้ทบทวน ได้แก่

๑. เมตตาภาวกรรม จะทำอะไร ก็ทำต่อกันด้วยเมตตา
๒. เมตตาวจีกรรม จะพูดอะไร ก็พูดต่อกันด้วยเมตตา
๓. เมตตาโมกกรรม จะคิดอะไร ก็คิดต่อกันด้วยเมตตา
๔. สำนานมโภคี ได้อะไรมามีกินมีใช้ ก็เผื่อแผ่ให้ทั่วถึงกัน
๕. สีสสามัญญาตา ประพฤติดีมีวินัย อยู่ใต้กฎหมายเสมอกัน
๖. ทัญญีสสามัญญาตา* มีแนวความคิดความเห็น ร่วมหลักการลงกัน

* ที.ป.๑๑/๓๑๗/๒๕๗; อัง ฉกก.๒๒/๒๘๒/๓๒๑

พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับพระสงฆ์ก่อน ว่าพระสงฆ์จะต้องอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้ ถ้าอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้แล้ว แต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้นก็จะระลึกถึงกัน มีน้ำใจต่อกัน ประสานกลมกลืน พร้อมที่จะร่วมมือกัน เพราะตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตา ปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรีช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดดีปรารถนาดีต่อกัน

ในการอยู่ร่วมกัน มีของอะไรได้อะไรมา เราก็กินใช้โดยแบ่งปันกัน ในการรักษาสุขภาพของสังคม เราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม และในที่สุด ในขั้นหลักการพื้นฐานที่รองรับสังคมของเรา เราก็มีความเชื่อมั่นยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน

แค่นี้ก็อยู่เป็นสุข และพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดึงามั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มีความระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า *เอกีภาพ*

ขอย้ำอีกทีว่า *ภราดรภาพ* หรือสามัคคีเอกีภาพนี้ เป็นสนามรวมหรือเป็นเวทีที่แสดงของเสรีภาพและความเสมอภาค

เมื่อคนใช้เสรีภาพ และสมภาพหรือความเสมอภาคนั้น บนพื้นฐานของภราดรภาพ คือ โดยมีใจรักกัน เอื้อเพื่อเกื้อกูลคำนึงถึง

กัน มุ่งเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุขด้วยกัน การให้เสรีภาพและสภาพนั้น ก็จะอยู่ในขอบเขตที่ดั่งามสร้างสรรค์และสุขสันต์ ไม่ก่อความเดือดร้อนวุ่นวาย เหมือนมีสนามหรือเวทีเป็นเขตที่จำกัดไว้

แต่ข้อสำคัญ คือเป็นการจำกัดอย่างเป็นไปเอง โดยแต่ละคนสมัครใจด้วยความมีภราดรภาพนั่นเอง

ลึกลงไป เนื้อแท้หรือแก่นในของภราดรภาพ ก็คือเมตตา หรือไมตรี อันได้แก่ความรักความปรารถนาดีมีน้ำใจที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นหลักประกันความจริงใจต่อผู้อื่นและต่อสังคม เพราะฉะนั้น จึงเน้นความมีเมตตา และการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา ทั้งคิด พูด ทำ ไม่มุ่งร้ายเบียดเบียนหรือจะกลั่นแกล้งกัน

แต่มนุษย์จะอยู่รอดไปได้ด้วยดี สามารถแก้ปัญหา ทำการสร้างสรรค์ให้สำเร็จได้ ต้องมีปัญญารู้ความจริง ความถูกต้อง รู้เหตุปัจจัยในสิ่งทั้งหลาย แม้แต่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่หมู่ชนของตนแท้จริงหรือไม่ ดังนั้น ปฏิบัติการด้วยเมตตา จึงต้องมีปัญญาเป็นแสงสว่าง ชี้ทางจัดทำ และนำเดินหน้าไป

ฉะนั้น เมื่อจับเอาที่สาระแท้ๆ จึงเน้นธรรม ๒ อย่างนี้ เป็นแก่น (จะใช้เป็นเกณฑ์หลักในการตรวจสอบตนหรือคนอื่นก็ได้) คือ **เมตตา** และ**ปัญญา**

พูดขยายความให้ชัดขึ้นอีกว่า ทุกคนนั้น ในจิตใจต้องมี เจตนาที่ประกอบด้วย**เมตตา** และต้องใช้ต้องพัฒนา**ปัญญา**อยู่เรื่อยไป

เมื่อเจตนาดีมีเมตตา ก็รักกันเกื้อกูลกันอย่างจริงใจ อยู่กันสงบสุข แต่ปัญหานั้น พออยู่ดีสบาย ก็มักจะเพลิดเพลिनแล้วเรื่อยเปื่อยเรื่อยชาประมาท ท่านจึงตั้งหลักไว้ ให้**ไม่ประมาทในการใช้ปัญญา** (หลักปัญญาธิฐาน) คอยตรวจตราสภาพที่เป็นอยู่เป็นไป และไตร่ตรองการที่จะทำ ทั้งป้องกันแก้ไข และปรับปรุงให้เดินหน้าก้าวไป

เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นชุมชน ท่านก็ให้หลักประสานปัญญาความสามารถ ด้วยการ**หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์** (หลักอภิถนหสันนิบาต) โดยประชุมพร้อม เลิกพร้อม และพร้อมเพรียงกัน ทำกิจกรรมและกิจการของส่วนรวม

ถึงตรงนี้ ก็มาบรรจบกับสาระสำคัญอีกข้อหนึ่ง ซึ่งก็อยู่ในเรื่องเดียวกัน และควรเน้นไว้ที่นี้ด้วยเช่นกัน คือ ดังได้กล่าวแล้วว่า เสรีภาพและความเสมอภาค จะถูกใช้ถูกเรียกหาอย่างถูกต้อง และจะมั่นคงยั่งยืน เมื่ออยู่บนพื้นฐานแห่งภราดรภาพ

ในเรื่องนี้ ท่านให้หลักปฏิบัติไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งมีทั้งภราดรภาพและความเสมอภาคกำกับอยู่ด้วยกันในข้อเดียวพร้อมกันไปเลย ไม่ต้องแยกพูดแยกทำที่ละข้อ เรียกว่า “**สมานัตตตา**” แปลว่า ความมีตนเสมอกัน ซึ่งถ้าแปลให้เข้ากับความเข้าใจของคนไทย ก็แปลได้ว่า **ความมีตนเสมอสมาน**

“สมาน” ในภาษาบาลี แปลว่า เสมอกัน เท่ากัน แต่เมื่อเข้ามาในภาษาไทย และใช้กันสืบมานาน อาจจะได้มีความหมายเอียงไปในแง่เป็นการเชื่อม ประสาน หรือเข้าร่วมกัน จนพจนานุกรมไทย ถือเป็นคำสองคำต่างหากกัน

(กลายเป็นว่า “สมาน” คำหนึ่ง มาจากภาษาบาลี แปลว่า เสมอ หรือเท่ากัน และ “สมาน” อีกคำหนึ่ง เป็นคำไทย ไม่มีที่มา แปลว่า เชื่อม ทำให้ติด หรือเข้ากันสนิท)

ขอให้สังเกตความหมายเดิมตามหลัก “สมานัตตตา” ที่ว่า มีตนเสมอกันนั้น ท่านผู้รู้ตีความกันสั้นๆ ว่า ทำตัวให้เข้ากันได้ ไม่ถือเนื้อถือตัว มองแยกแยะออกไปว่า มีความเสมอภาค เท่าเทียมกัน ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือไม่เลือกที่รักผลัที่ชัง (ให้ความเป็นธรรม)

หันไปดูความหมายเดิมซึ่งท่านแสดงไว้เป็นภาษาบาลีว่า สมานัตตตา คือ สมานสุขทุกขตา หรือสมานสุขทุกขภาวะ ได้แก่ ความเป็นผู้มีสุขและทุกข์เสมอกัน (หรือเสมอกันในสุขและทุกข์) หมายความว่า คราวสุขก็สุขด้วย คราวทุกข์ก็ทุกข์ด้วย (ทั้งเท่ากัน และไม่ทิ้งกัน) แปลอย่างไทยว่า “ร่วมสุขร่วมทุกข์”

ลึกลงไป ยังมีความหมายอีกชั้นหนึ่ง คือความเสมอกันโดยการพัฒนาในธรรม แต่ความหมายที่ใช้ทั่วไปก็เป็นอย่างที่ว่ามานี้ ซึ่งรวมแล้วก็ชัดเจนที่ว่า เป็นความเสมอภาคเชิงสมาน หรือความเสมอภาคที่มีภราดรภาพรวมหรือกำกับอยู่ด้วยพร้อมกันในตัว

เมื่อความเสมอภาคมีภราดรภาพกำกับแล้ว ก็ส่งผลไปยัง เสรีภาพด้วย เพราะความเสมอภาคเป็นตัวกำกับเสรีภาพอยู่แล้ว (เช่น คนจะต้องมีเสรีภาพเท่าเทียมกัน) หลักการทั้งสาม คือ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ จึงบูรณาการอยู่ในหลักสมานัตตตานี้ เป็นองค์รวมที่สมดุล

เวลานี้ ประชาธิปไตยประสบปัญหาอย่างหนัก ทั้งในเรื่องการใช้เสรีภาพ ทั้งในการเรียกร้องความเสมอภาค กับทั้งไม่มีการพูดถึงภราดรภาพ นี่คือการที่หลักการทั้งสามนั้น ได้แตกแยกกระจายกระจายกันไปหมด

พร้อมกันนั้น ความเสมอภาค ก็มีนัยเชิงแก่งแย่งและแบ่งแยก โดยเน้นแง่เศรษฐกิจที่มุ่งเอาผลประโยชน์ทางธุรกิจ มักเพ่งจ้องกันที่ว่า เธอได้เท่าไร ฉันได้เท่าเธอหรือไม่ แทนที่จะพัฒนาประชาธิปไตย คนกลับพาสังคมหันห่างแปลกแยกออกไปจากวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นๆ

จะต้องหันเข้าสู่หลักการแห่งสมานัตตตา^{*} ให้สมภาพหรือความเสมอภาค มีชื่อตรงแท้เป็น*สมานภาพ* ที่คนใช้เสรีภาพได้เท่าเทียมกัน บนฐานแห่งภราดรภาพ ที่ประชาชนมีวิถีชีวิตแห่งประชาธิปไตย อันสมควรสมานสามัคคีมีเอกภาพ โดยอยู่ร่วมกัน อย่างร่วมแรงร่วมใจ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันทำการสร้างสรรค์ สมเป็นการร่วมสุขร่วมทุกข์ เอื้อให้แต่ละคนพัฒนาชีวิตของตนก้าวหน้าออกงามในธรรมสูงขึ้นไปๆ จนสามารถมีชีวิตที่สมบูรณ์

เมื่อมองตรงจุดแล้ว จะจับที่ไหน องค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตยก็โยงมาประสานกันได้ทั้งหมด และเมื่อทำได้ตรงจุดนั้นแล้ว ประชาธิปไตยที่มองเหมือนเป็นเรื่องใหญ่มหึมาดูท่าว่ายากนักหนา ก็เกิดเป็นจริงขึ้นมาได้ในฉับพลัน

^{*} *สมานัตตตา*เป็นฐานร่วม ให้คนมารวมกัน เข้าถึงกัน มีส่วนร่วมด้วยกัน แล้วก็ปฏิบัติต่อกัน ด้วยการเผื่อแผ่ให้ปัน (*ทาน*) พุดดีด้วยใจรัก (*ปิยวาจา*) และบำเพ็ญประโยชน์ (*อัตถจริยา*) ครอบคลุมที่เรียกว่าสังคหัตถ ๔ (หลักการรวมคนไว้ในสามัคคี)

วันนี้ อาตมภาพได้นำเอาหลักเรื่องประชาธิปไตยมาพูด ก็เพราะว่า ญาติโยมตั้งใจทำบุญอุทิศกุศลแก่ท่านที่เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้อง ประชาธิปไตย

ขออย่าว่า ที่พูดอย่างนี้ก็เพื่อให้ท่านที่เสียชีวิตไปแล้วนั้น ไม่เสียชีวิตไปเปล่า การที่จะสถาปนาระบบประชาธิปไตยได้ เราจะต้องสถาปนา สาระของประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นด้วย อย่างที่บอกแต่ต้นแล้วว่ารูปแบบก็ สำคัญ แต่อย่าเอาเพียงแค่รูปแบบอย่างเดียว เพราะรูปแบบหรือระบบนั้น ถ้าไม่มีเนื้อหาสาระ ก็ไร้ความหมาย

เพราะฉะนั้น เราจะต้องเตือนกันในการที่จะทำสิ่งซึ่งมีผลระยะยาว คือการสร้างเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย และเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย ที่ว่านี้ ก็คือธรรมนั่นเอง ไม่หนีไปไหนเลย

เรื่องของประชาธิปไตยนั้น ในที่สุดก็หนีธรรมะไปไม่พ้น ต้องมี ธรรมและเอาธรรมไปใช้ปฏิบัติ โดยเฉพาะรู้จักเลือกจับธรรมะให้ตรงกับ เรื่องราว พอจับให้ตรงเรื่องแล้ว ก็เอาไปสร้างสรรค์ประชาธิปไตยได้สำเร็จ ผล เราก็จะมีครบบริบูรณ์ ทั้งรูปแบบคือระบบ พร้อมทั้งเนื้อหาคือสารธรรม ด้วย ก็จะเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์

ขอตั้งความหวังไว้ว่า สังคมไทยของเราจะได้พัฒนาประชาธิปไตย ในความหมายที่แท้จริง ดังที่ได้ยกความมากล่าวนี้

ในโอกาสนี้ ขออนุโมทนาหัวใจของโยมญาติมิตรทุกท่านที่ได้รับลึก ถึงท่านผู้ได้ล่วงลับเสียชีวิตไป ซึ่งเป็นหัวใจที่ประกอบด้วยธรรม จึงเป็นบุญ เป็นกุศลอยู่ในตัว ก็ขอให้บุญกุศลนี้ เป็นเครื่องอภิบาลรักษาให้ทุกท่านเจริญ ด้วยจตุรพิธพรชัย มีความองงามมั่นคง ร่มเย็นเป็นสุขในธรรม ทุกเมื่อ

ผนวก

Americanism

คำปราศรัยของประธานาธิบดี Theodore Roosevelt เรื่อง “Americanism” (อเมริกันนิยม) เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘) ได้เน้นย้ำเรื่องจิตสำนึกต่อการทำหน้าที่ไว้หนักแน่นมาก ขอยกข้อความบางตอนมา ให้ดูแนวคิดอเมริกัน เพื่อประกอบการศึกษา (ให้ดูข้อความเต็ม เพื่อความชัดเจน)

I appeal to history. Among the generals of Washington in the Revolutionary War ...; but these and all the other signers of the Declaration of Independence stood on an equality of duty and right and liberty, as Americans and nothing else. ...

Now this is a declaration of principles. ... First and foremost let us all resolve that in this country hereafter we shall place far less emphasis upon the question of right and much greater emphasis upon the matter of duty. ... that form of high-minded patriotism which consists in putting devotion to duty before the question of individual rights. ...

Business men, professional men, and wage workers alike must understand that there should be no question of their enjoying any rights whatsoever unless in the fullest way they recognize and live up to the duties that go with those rights. ...

We should meet this situation by on the one hand seeing that these immigrants get all their rights as American citizens, and on the other hand insisting that they live up to their duties as American citizens. ... It would then be a duty to see that they were given ample opportunity to learn to read and write and that they were deported if they failed to take advantage of the opportunity. ...

[Theodore Roosevelt’s “Americanism” speech delivered on October 12, 1915, at Carnegie Hall in New York City. *Microsoft Encarta Encyclopedia 2001*]